УДК 94 (477)“11/14”

КНЯЗЬ ДАНИЛО РОМАНОВИЧ ТА УГОРСЬКІ КОРОЛІ 1205–1235 рр. (У ВІДПОВІДЬ ВОЛОДИМИРОВІ АЛЕКСАНДРОВИЧУ) Частина 1

Мирослав ВОЛОЩУК
Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
кафедра всесвітньої історії
Центр медієвістичних студій
вул. Шевченка 57, 76018, м. Івано-Франківськ, Україна
e-mail: myrkomyrko79@gmail.com
DOI: 10.15330/gal.33.37-59
ORCID 0000-0002-1737-7205

Даріуш ДОМБРОВСЬКИЙ
Університет імені Казимира Великого (Бидгощ, Польща)
Історичний виділ
вул. Понятовського 12, 85-671 Бидгощ
e-mail: tatar1965@gmail.com
DOI: 10.15330/gal.33.37-59
ORCID 0000-0002-7545-9663

Актуальна стаття є відповіддю на ряд публікацій Володимира Александровича 2015–2019 рр., спрямованих заперечити залежність князя Данила Романовича від Арпадів на різних етапах стосунків того з угорськими королями Андрієм II і Белою IV. Шляхом ретельного аналізу робіт згаданого львівського професора автори демонструють хибність його методологічних підходів, професійні прорахунки та прояви суб’єктивної особистої неприязні до критикованих опонентів. Верифікація далеко не всіх залучених ним до власної аргументації джерельних свідчень відтворює етапи покрокового (з волі вдови Романа Мстиславовича) потрапляння юного Данила у залежність до короля Андрія II 1205–1206/7 рр., оформленої de iure й de facto від зустрічі короля у Сянку із вдовою загиблого під Завихостом 19 червня 1205 р. руського володаря – до остаточного добровільного переїзду князя Данила на двір Арпадів щонайдалі взимку 1206/7 р. Впродовж окресленого часу Данилова матір вочевидь не один раз просила Андрія II про військову допомогу проти вороже налаштованих сусідніх династій, наслідком надання якої стало щонайпізніше від 1206 р. (за замовчування – ще з кінця 1205 р.) і щонайменш семикратне лише упродовж того року вживання королем титулу Galiciae Lodomeriaequae Rex із відповідними подальшими політичними практиками. Набутий титул угорський володар вживав до 1235 р., передавши у спадок старшому синові Белі, не зрікшись, до слова, 1210 (або 1211 р.), коли власними силами встановив молодого Данила на галицький престол. Окреслена модель стосунків із Романовичами вочевидь випливала із непевності їхнього становища на батьківщині, зумовленого проблемним (з канонічного погляду) походженням. Натомість династія Арпадів, взявши молодого князя Данила під опіку і патронат реалізовувала щодо земель його покійного батька політику цілком суголосну іншим балканським сусідам кінця XI – початку XIII ст., частина теренів яких de facto перебували під контролем угорських королів із відповідними змінами у титулатурі останніх.

Ключові слова: *Володимир Александрович, династія Арпадів, Романовичі, князь Данило, король Андрій II, Роман Мстиславович, Galiciae Lodomeriaequae Rex.*

Дуже незручно писати статтю, значну частину матеріалу якої займає відповідь на адресовані особисто злісні атаки конкретного дослідника, котрі при тому містять серйозні фактологічні та методологічні хиби. Можна відчути себе свого роду “закликаним до дошки”. Певний час ми відкладали намір відписувати на скеровані в наш адрес (не тільки зрештою, бо й до інших істориків, істориків мистецтва і археологів) агресивні закиди професора Володимира

Александровича зі Львова[1]. Утім в кінці кінців міра терпіння вичерпалася. Зрештою, не маючи "тут і тепер" наміру писати типової відповіді-копії, оскільки через обсяг неслушних закидів та допущених В. Александровичем помилок, вийшла б із того полемічна книга[2]. Шкода відтак на це часу й праці з огляду на чимало інших цікавих тем вартих опрацювання.

З огляду на окреслену необхідність маємо відтак намір у двох частинах статті на кількох прикладах продемонструвати Читачам найголовніші допущені Автором методологічні й фактологічні помилки аби усвідомити методику його праці, ставлення до опонентів, насамперед зосередившись на справі цілковитого із гнівом відкидання В. Александровичем залежності Данила Романовича († 1264) від королів Угорщини Андрія II († 1235) та Бели IV († 1270). Однак з огляду на розлогість окресленої проблематики, у першій частині статті зосередимося лише на перших роках "правління" князя Данила 1205–1210/11 рр. Продовження матеріалу окреслюватиме відповідь на критику інтерпретацій участі старшого Романовича у коронації Бели IV 14 жовтня 1235 р. та стосунків із Арпадами до 1246 р.

Методологія Володимира Александровича (термінологія, хронологія)

Уже з назви статті Автора "*Угорське підданство*" ***короля*** [акцент наш. – *М. В., Д. Д.*] *Данила Романовича*" і ретельного аналізу інших його робіт, головно, згаданих вище рецензій, справедливо виринає питання про професійну коректність львівського професора у вживанні термінів. Він свідомо називає старшого Романовича *королем* вже від моменту появи того на світ (1200/1), чим вводить пересічного Читача в серйозну оману[3]. Адже у непідготовленої особи може скластися враження, що землі Романа Мстиславовича († 1205) були королівством, а він

---

[1] Йдеться про рецензії Александрович В. С. "Щастя" короля Данила Романовича. Dąbrowski D. Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. T. 1). Kraków : Avalon, 2012. 538 s.; *Княжа доба: історія і культура*. 2015. Вип. 9. С. 311–352; Його ж. "Dlaczego nie spróbować szaleństwa": король Данило Романович як opunktowana "istota biologiczna"?.. Dąbrowski D. Król Rusi Daniel Romanowicz. O ruskiej rodzinie książęcej, społeczeństwie i kulturze w XIII w. (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. T. 4). Kraków, 2016. 412 s.: il.; *Княжа доба: історія і культура*. 2017. Вип. 11. С. 157–195; Його ж. "Kronika Romanowiczów" – версія... "покращена"?.. Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) / Wydali, wstępem i przypisami opatrzyli D. Dąbrowski, A. Jusupović przy współpracy I. Juriewej, A. Majorowa i T. Wiłkuł. Pomniki Dziejowe Polski. Series II. T. XVI. Kraków ; Warszawa, 2017. 710 s.; *Княжа доба : історія і культура*. 2019. Вип. 13. С. 270–295 та розлогу статтю під назвою: "Угорське підданство" короля Данила Романовича; *Княжа доба: історія і культура*. 2019. Вип. 13. С. 133–190.

[2] Звісно, автори актуальної публікації не приховують, що у рецензованих В. Александровичем працях (йдеться про монографії Д. Домбровського: Dąbrowski D. Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna. Kraków : Avalon, 2012 (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi UKW w Bydgoszczy, t. 1). 538 s.; Idem. Król Rusi Daniel Romanowicz. O ruskiej rodzinie książęcej, społeczeństwie i kulturze w XIII w. Kraków : Avalon, 2016 (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi UKW w Bydgoszczy, t. 4). 412 s., критичне видання *Галицько-Волинської хроніки* (див. далі – *хроніка Романовичів*): Chronica Galiciano-Voliniana (Chronica Romanoviciana) / ed. D. Dąbrowski, A. Jusupović. *Monumenta Poloniae historica* (далі – MPH). Kraków ; Warszawa : PWN ; PAU, 2017. Nova Series. T. XVI. S. 171–172, а також серію статей і монографію до історії руcько-угорських відносин М. Волощука) є чимало різнопланових недоліків. Немає підстав приховувати цього, адже – *errare humanum est*. Неприйняття, натомість, викликає спосіб ведення В. Александровичем полеміки. Найчастіше автор зосереджується на вирваних з контексту дрібницях, головно оминаючи суть справи. Разом із тим анонсуємо можливість підготовки у майбутньому присвяченої окремим аспектам руcько-угорських відносин XI–XIII ст. книги, у якій актуалізовані у цій та наступній статтях сюжети набудуть значно розлогішого вигляду.

[3] Критикуючи одного із авторів статті з приводу дитячих поневірянь Данила Романовича, В. Александрович пише: "Уявлення Д. Домбровського на тему гаданого "підданства" виводяться від притаманного йому послідовного негуючого і применшуючого сприйняття **короля та його статусу** [акцент наш. – *М. В., Д. Д.*]" або, коли йдеться про опонентів, "[…] схильність сприймати неодмінну несамостійність **короля** [акцент наш. – *М. В., Д. Д.*] на поодиноких послідовних етапах його життєвого шляху починаючи **від самих початків** [акцент наш. – *М. В., Д. Д.*]" (Александрович В. "Угорське підданство". С. 178, 181).

сам таки отримав королівську корону[4], передавши її у спадок старшому синові та започаткувавши цим відповідну традицію. Однак зі шкільних підручників відомо: до кінця 1253 р. про жоден королівський титул щодо волинського і галицького правителя *de iure* не може йтися. Данило Романович був князем різних земель, а статусно щодо будь-яких носіїв королівських титулів перебував, хай і формально чи неформально, на нижчому щаблі універсальної тогочасної ієрархії християнських володарів Європи. Ба, й після його смерті королівство Русі до кінця правління в ньому Романовичів так і не набуло завершених інституційних форм[5].

Безперечно з термінологічного погляду у цілому ряді випадків недоречним є й вживання В. Александровичем окреслення *Галицько-Волинська держава*[6], "На відзначення річниці утворення" якої й присвячено випуск 13 періодичного видання "*Княжа доба: історія і культура*". Відділ історії Середніх віків Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича Національної Академії наук України у Львові, який впродовж 10 років очолює наш Автор, вже давно мав би подбати (самостійно чи у співпраці із Інститутом історії Національної Академії наук України у Києві та іншими академічними установами) про перегляд існуючої від часів Михайла Грушевського (1866–1934) концепції, зваживши насамперед на її методологічну недосконаліть, а не притримуючи з огляду на зручність, тривалу вживаність хоча й без належного усвідомлення історичної коректності[7]. Ну і безперечно В. Александрович мав би бути свідомим, що Данило Романович не належав до когорти "найвизначніших українських" чи й навіть "західноукраїнських" володарів[8], не існувало у XIII ст. й ніякого "українського княжого середовища"[9] адже кому, як не Авторові випадало б розуміти термінологічний сенс та етимологію всього кількох вжитих упродовж XII–XIII ст. авторами джерел окреслень "Оукраина" чи "оукраинѧнѣ"[10]. При цьому, наголосімо – князь і король Русі Данило – безперечно, найвидатніша постать української історії XIII ст. Але нашому Авторові, який теж апелює до історичної термінології[11], мабуть робить це лише тоді, коли це вигідно саме йому.

По-друге, здавалося б, настільки досвідчений дослідник дозволяє собі серйозні хронологічні й тематичні курйози, що, з одного боку демонструють недостатній рівень фаховості, а з іншого – впливають на композицію вибудуваної ним критики, але не на його користь! Так, аналізуючи обставини приходу Андрія II до влади в Угорщині, Автор вказує, що той "після

---

[4] Добре аргументоване заперечення такої можливості, давно присутнє в історіографії, було остаточно затверджене низкою досліджень Олександра Майорова (Майоров О. Галицько-волинський князь Роман Мстиславич. Володар, воїн, дипломат : у 2 т. Біла Церква : Видавець Олександр Пшонківський, 2011. Т. 1 : До вивчення джерел з історії внутрішньої та зовнішньої політики. С. 208).

[5] Волощук М. Проблеми інституалізації королівства Русі XIII–XV століть: до постановки проблеми. *Алманах Българска украинистика*. София : Софийски университет "Св. Климент Охридски", 2019. Брой 8. С. 84–95.

[6] Александрович В. "Угорське підданство"... С. 139, 159–161, 165, 171, 178–179, 186.

[7] Окреслена проблема востаннє найповніше відображена у статті: Волощук М. Мовою джерел? Термінологічні аспекти історіографічного державонайменування на прикладі Галицької землі X–XIV ст. *Colloquia Russica* / за ред. В. Нагірного і М. Волощука. Івано-Франківськ ; Краків : Лілея НВ, 2018. Series II. Vol. 4 : Середньовічна Русь: проблеми термінології. С. 265–295. До слова організатори Міжнародної наукової конференції "Середньовічна Русь: проблеми термінології", що за участі 30 дослідників із восьми країн Європи (Білорусь, Польща, Росія, Сербія, Словаччина, Угорщина, Україна, Чехія) проходила на базі Центру медієвістичних студій ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" (Івано-Франківськ) впродовж 25–27 травня 2017 р. запрошували В. Александровича до участі й дискусій, втім він… відмовився.

[8] Александрович В. "Угорське підданство"... С. 135, 141, 182–183 і т. д.

[9] Його ж. "Dlaczego nie spróbować szaleństwa"... С. 182.

[10] Ипатьевская летопись. *Полное собрание русских летописей* (далі – ПСРЛ) / с предисл. Б. М. Клосса. Москва : Языки славянской культуры, 2001. Т. 2. Изд. 2. Стб. 653; Chronica Galiciano-Voliniana. S. 190, 457, 500.

[11] Александрович В. "Угорське підданство"... С. 184.

смерті брата [тобто Емерика, † 30 листопада 1204 р. – *М. В.*] став королем"[12]. Хоча елементарне ознайомлення із генеалогією Арпадів дає підстави зрозуміти, що Андрій спершу став лише опікуном свого небожа, Емерикового сина Володислава III, що помер, переховуючись від дядька, у Відні 7 травня 1205 р.[13].

Далі, наприклад, згадуючи події 1231 р. (фактично початок квітня 1233 р.[14]) В. Александрович окрім чергового окреслення Данила "королем", що є абсолютним анахронізмом[15], демонструє незнання календаря. Навіть у пізніше хронологізованому *Іпатіївському рукописі* битва під Шумським не вписана: "під 1231 р.", а відповідно візантійсько-руській системі датування літочислення – під "6739 і 6740 р."[16], що, в цілому, – абстрагуючись від добре відомих науці помилок хронології Іпатіївського списку *хроніки Романовичів*[17] не є однозначним з конкретним січневим роком, бо, – що мало б бути знанням на рівні підручника – у середньовічній Русі рік лічився відповідно до березневої, ультраберезневої або вересневої систем, нетотожних січневому стилю[18]. Відтак, не "король Данило", а "князь Данило" брав участь у битві під Шумським–Торчевем, а звістка про неї, зрештою, не була помилково вписаною до *Іпатіївського рукопису* 1231 р., а під 6739 і 6740 р., чого якось В. Александрович "не зауважив"[19], не зважаючи навіть на те, що це питання "вирішив" ще свого часу М. Грушевський[20]. Такі власне точні аргументи презентують "професійність" дослідника, котрий натомість атакує уявні професійні помилки інших.

Відтак вже на основі кількох прикладів (бо усіх за браком обсягу статті немає змоги навести) бачимо – перед нами в поганому сенсі "патріотично" заангажована сума текстів із проміжними підсумками в "*"Угорському підданстві" короля Данила Романовича*", покликана "боронити головного героя оповіді" по суті від того, від чого він сам захисту не потребує.

Дещо про "вимову джерел"…

У даній частині власні уваги одного з авторів актуальної статті (*Д. Д.*) варто почати з аналізу фрагменту однієї з рецензій В. Александровича, який досконало демонструє як методику, так і професійне невміння, неприпустимий у практиці ведення наукової полеміки спосіб дискутування, при цьому весь час апелюючи до потреби належного глибокого вникання у "вимову джерел". Наведемо означене місце: "Так само просто вражаюче нерозуміння засвідчує твердження "w soborze Bohurodzicy w Haliczu Daniel, nieraz zresztą, sadzany był na tronie książęcym" (S. 286). Уже була нагода з приводу відповідного твердження у першій частині біографії застерегти, що йдеться не про "сидіння", а сакральний акт помазання на володарювання, який за самою природою не міг відбуватися неодноразово. Тому випадало би, хіба, жаліти того адепта Кліо, який заповзявся пропагувати з відповідної нагоди "рішуче відмінні" погляди"[21]. Перш за все по суті наш Автор вважає "просто вражаючим нерозумінням", вживання звороту

---

[12] Його ж. С. 175. Поклик одразу на праці кількох учених (Броніслава Влодарського, Миколу Котляра та Леонтія Войтовича), що слідує за вище цитованим реченням (прим. 177), не засвідчує у даному випадку запозичення чужої (чужих) думки (думок).

[13] Kádár T. Az Árpád-házi uralkodók és az országlásuk idején hercegi cimmel tartományi különhatalmat gyakorolt külhoni, fejedelmi származású elökelök, valamint azok családtagjainak elhalálozási és temetkezési adatai 997–1301 között. *Fons*. 2012. Vol. XIX. Sz. 1. Old. 88.

[14] Dąbrowski D. Daniel Romanowicz król Rusi... S. 177.

[15] Ibidem. S. 349–353.

[16] Ипатьевская летопись. Стб. 762, 768.

[17] Див. хоча б: Грушевський М. Історія української літератури Київ : Либідь, 1993. Т. 3. С. 133–134.

[18] До теми див. хоча б: Бережков Н. Г. Хронология русского летописания. Москва : Изд-во АН СССР, 1963. С. 7–23.

[19] Йдеться зрештою про один із найрадикальніших прикладів помилковості іпатіївської хронології, коли опис згаданої битви, що тривала один день, подана під двома роками (Ипатьевская летопись. Стб. 763, 768.

[20] Грушевський М. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. Київ : Наук. думка, 1993. Т. 3 : до року 1340. С. 51.

[21] Александрович В. С. "Dlaczego nie spróbować szaleństwa"... С. 185.

“Daniel, nieraz zresztą, sadzany był na tronie książęcym”, закидаючи нерозуміння його символічно-політичного значення. Якби тільки В. Александрович розумів, що у польській мові словосполучення “sadzać na tronie” та аналогічні (“zasiadać na tronie”, “siadać na tronie”, “osadzać na tronie”) володіють, зрештою, значеннями: “мати владу водночас із цілим символічним (релігійним, політичним та церемоніальним) контекстом”[22], але й теж “мати владу”, “отримувати владу” і т. д., що, звісно, набувало й сенсу фізичного акту “возсідання на престолі” (трон при цьому, безсумнівно був об’єктом, котрий символізував владу)? На жаль, Автор не знає найважливіших різниць семантичних нюансів окресленого фразеологізму, поспішно та відверто грубо інтерпретуючи вжитий мною вислів, неодноразово зрештою вводячи в оману Читача.

Маємо у даному випадку й справу із серйозним професійним недоліком, адже перед нами – виразний приклад недостатнього володіння мовою, якою була написана рецензована книга[23]. Не поодинокий та такий, що має стосунок не лише до польської – що гірше – до староруської. Втім доки перейдемо до другого з окреслених прикладів, не можна собі відмовити в коментарі до занотованої у назві рецензії В. Александровича фрази: “король Данило Романович як opunktowana “istota biologiczna” (див. прим. 1). Дивно, але щодо видатного Рюриковича, про якого йдеться, означення “opunktowana istota biologiczna” вжито не було, насамперед з тієї прозаїчної причини, що у польській мові немає слова “opunktowana” (sic!)[24]. Ми ж не маємо і не матимемо наміру в насильницький спосіб утворювати неологізмів. По-друге, кожний із нас є “istotą biologiczną”, відтак у зв’язку із цим ставилося за мету спробувати описати фізичні риси князя Данила. Де тут місце для застосованої Автором іронії? Укотре постаємо перед прикладом доволі слабкого задля ведення дискусії володіння польською. Разом із тим постає інтригуюче питання, звідки В. Александрович взяв те нещасне “opunktowanie”, котрого немає у книзі?

У випадку із сумнівами щодо староруської йдеться про наступний фрагмент аналізованої рецензії: “Показовим прикладом нерозуміння ситуації, як і традиції, є також наведений одинокий “доказ” обізнаності короля з “письмом”, віднайдений у його словах, зафіксованих під 1231 р. при описі вимаршу проти війська угорського королевича Андрія поблизу міста Шумська на Волині: “Данилови же рекшоу . æко же писание глт҃ь . мьдлѧи на брань . страшливоу дшю҃ имать”. Літературна критика вбачає тут перефразування слів Олександра Македонського: “яко црь҃, поздяся на брань, ouже явился есть противнымъ, яко страшиву душю имать на брань”. Д. Домбровський витлумачив наведене місце літописної розповіді на той спосіб, нібито “starszy Romanowicz najpewniej przytoczył przeczytany tekst (sic!)” (S. 261). **Однак фраза “писание глт҃ь” у тогочасному культурному обігу здатна мати єдине прийнятне наповнення як відсилання до Святого письма** [акцент. – *Д. Д.*] і з цього огляду зовсім безпідставно співвідносити її з проблемою грамотності у сприйнятому та викладеному сенсі. Інша річ, чи перед нами, справді, помилка й відкликання до історії знаменитого македонського царя зроблено неслушно, чи зазначені слова Данила Романовича, все ж, здатні приховувати якусь алюзію до християнських священних книг”[25].

---

[22] У польській щодо окресленого акту вживається частіше навіть латинського походження термін “intronizacja”, “wyniesienie na tron” або теж окреслення “być koronowanym”.

[23] Сподіваємося, що не йдеться про приклад свідомого обмеження значення поняття, що було б іще гіршим, бо виглядало б науковим шахрайством, а не професійною помилкою. Пишучи за нагоди про мовні аспекти, навіть не звертатимемо уваги на посталу у тексті В. Александровича помилку цитування, бо у польській мові (про що зазначено у тексті) є запис “Bogurodzica”, а не “Bohurodzica”. Йдеться, як бачимо, про приклад такої, що часто повторюється та легко піддається перевірці не старанності Автора цитування рецензованого тексту (див. також Александрович В. С. “Dlaczego nie spróbować szaleństwa”. С. 159 (“Salomei z Brzegu [sic!!!]” замість “Salomei z Bergu”, “niemał” замість “niemal”), 160 (“uczęstniczył” замість “uczestniczył”), 164 (“aby wyznać klasztorną funkcj” (sic!) замість “aby uznać klasztorną funkcję”, 171 (“maiącego” zamiast “mającego”) тощо.

[24] Див. наприклад: Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN / pod red. A. Markowskiego. Warszawa : PWN, 2000. S. 611; Nowy słownik ortograficzny PWN / pod red. E. Polańskiego. Warszawa : PWN, 2002. S. 507.

[25] Александрович В. С. “Dlaczego nie spróbować szaleństwa”... С. 179.

Як бачимо, покритикованою у цьому місці виявилася окрім автора монографії й "*Літературна критика*" (на нещастя для себе – російська, троте Автор у відповідній примітці покликався лише на київську дослідницю Тетяну Вілкул[26]). Розгляньмо ж цей аспект, покликаючись головно на словник староруської мови. Отже, виявляється на Русі XI–XIV ст. Слово "писание" володіло чималою кількістю не згаданих В. Александровичем значень: "1. Действе по глаголу писати; почерк; орудие письма; 2. То, что написано, переписано; то, что изложено в письменном виде; письмо; письменное обращение; послание; письменное удостоверение; документ; грамота; 3. Сочинение; Священое писание; 4. Живописное изображение; живопись"[27]. Чи невже ми спіймали Автора на незнанні староруської, базової, хоча, звісно, не єдиної мови джерел до теми Данила Романовича, чи також йдеться про свідоме замовчування незручних для підведення підсумків фактів або й фіксацією на власний розсуд цитованого місця як єдинослушного? У кожному випадку – як достеменно бачимо – Автор допускає фундаментальної помилки в категоричності ототожнення вислову "писание глѣ ь" зі Святим Письмом. По-друге, звернімо увагу, що актуальне для нас словосполучення звучить: "Данилови ж[е] рек[ъ]шю: "*Ѣ*коже писанїе г[лаго]лет[ь]"[28], далі ж слідує конкретна цитата. Йдеться, відтак, про високоспецифічну конструкцію, де поряд фігурують дієприкметник та дієслово, і яку найкраще можна перекласти: "Данило тоді промовив: "Як Письмо каже"" (або в схожий спосіб але без зміни сенсу)[29], що цілком виразно передбачає, на наш погляд, відкликання князя до конкретного тексту. Додамо, що аналогічно перекладали цей фрагмент українською Теофіл Коструба[30] і Леонід Махновець[31], російською Ольга Ліхачова[32], англійською Георг Перфецький[33], зрештою чеською Йітка Комендова[34], а словацькою Мартін Гомза та Нора Маліновська[35].

Домінує в даному випадку певна колективна згода, що ставить під сумнів висловлену без яких-небудь застережень В. Александровичем думку: "з цього огляду зовсім безпідставно співвідносити її з проблемою грамотності у сприйнятому та викладеному сенсі"[36]. Учтиво втім слід визнати, що імовірно Т. Коструба[37] і напевне О. Ліхачова визнали наведену хроністом

[26] Ibidem. S. 179. Йдеться конкретно про статтю: Вілкул Т. Біблія у Галицько-Волинському літописі. *Княжа доба: історія і культура*. 2015. Вип. 9. С. 228.

[27] Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) / гл. ред. И. С. Улуханов. Москва : Азбуковник, 2000. Т. 6. С. 392–394.

[28] Chronica Galiciano-Voliniana... S. 171–172.

[29] Ibidem. S. 145.

[30] "Данило сказав їм, як стоїть у Письмі" (без коментаря), Галицько-Волинський літопис / переклав і пояснив Т. Коструба. Львів : Вид. І. Тиктора, 1936. Ч. 1. С. 7.

[31] "Данило тоді сказав, як ото писання говорить". У коментарі Л. Махновець наведену далі цитату визнав за: "слова Олександра Македонського з давньоруського перекладу "Александрії", Літопис руський за Іпатським списком / переклав Л. Махновець. Київ : Дніпро, 1989. С. 389.

[32] "Но Данило сказал: "Как говорит Писание…", С. 499 (цитата із книги Сираха), Галицко-Волынская летопись. *Библиотека литературы Древней Руси* : в 20 т. / перевод на современный русский язык и комментарий О. П. Лихачевой. Санкт-Петербургъ : Институт русской литературы (Пушкинский Дом) РАН, 1997. Т. 5. С. 225.

[33] "But Danilo quoted to them from the Scriptures". Йдеться, зрештою, про найменш точний переклад аналізованого наразі фрагменту (The Galician-Volynian Chronicle / an annotated translation by G. A. Perfecky. With an editor's preface (The Hypatian Codex). *Harvard Series in Ukrainian Studies*. München : W. Fink, 1973. Vol. 16. P. 2. S. 40).

[34] "Daniil pravil: "Jak je psáno"", Haličsko-volyňský letopis / předmluva J. Komendová. Praha : Argo, 2010. S. 64.

[35] "Daniel riekol: "Ako hovoria texty"", Haličsko-volynská kronika. Neznáme rozprávanie o rodine král'ov a kniežat východno-strednej Európy v 13. storočí / vstupné štúdie napísali, preložili a kritický aparát vypracovali M. Homza a N. Malinovská, Martin : Matica slovenská, 2019 (Libri Historiae Slovaciae Fontes. T. 2). S. 161.

[36] Александрович В. С. "Dlaczego nie spróbować szaleństwa"... С. 179.

[37] Т. Коструба не коментував цього епізоду, подавши тільки термін "Писання" великою літерою (прим. 29). Звідти здогадуємося, що йдеться про Святе Письмо.

цитату князя Данила старозавітного походження, натомість Василь Істрін[38], Олександр Орлов[39], Л. Махновець[40], Олексій Пауткін[41] і Т. Вілкул[42] з "*Александрії*". Звідки б її не було залучено[43] – хоча В. Александрович оминув важливу для критики дискусію проблеми, вважаючи, що найкраще знає він сам[44] – конструкція уривку звучить однозначно: Данило сказав, що в тексті є написано!

При цьому зауважмо, що у авторському висновку (тут – *Д. Д.*) виразно підкреслено гіпотетичний характер вищезгаданої передумови щодо вміння старшого Романовича читати, намагаючись водночас підсилити її додатковими аргументами, чого, звісно, наш Автор "не зауважив". Йдеться власне про те, що у *Галицько-Волинській хроніці* знаходимо інформацію про "збірник", належний молодшому братові Данила – Василькові († 1269)[45]. Навряд аби молодший Романович виставляв собі на полиці книги задля прикраси, як часом роблять сучасні бізнесмени. Приймемо відтак обережно, що йдеться про опосередкований аргумент на користь письменності князя Данила. Він опертий на силогізм: оскільки Василько мав книгу, то певне вмів читати, а якщо так – то малоймовірно би залишався неписьменним його старший брат. Звісно, це залишається лише припущенням. Володіємо й черговим аргументом, а всі три в сумі взаємно управдоподібнюються. У цьому випадку йдеться про чітко відомий факт. *Хроніка Романовичів* поза всяким сумнівом повідомляє, що досконало знайомим із письмом та літературою особою був небіж князя Данила – Володимир Василькович († 1288)[46]. Вочевидь це свідчить про надання Романовичами особливої уваги освіті. Якщо ж князь Володимир був знаменитим книжником, а його батько володів кодексом, то Данило… У кожному випадку, вважаємо, що добір вищезгаданих фактів дозволяє запропонувати цілком вірогідну гіпотезу щодо вміння старшого Романовича читати. Утім підкреслімо, що у критикованій книзі чітко наголошено на гіпотетичності цього, хоча й досить сильній[47]. Зрештою, у цьому місці варто додати ще один аргумент на користь "освіченості" князя Данила, хоча й опосередкований. Не випадковою, на наш погляд, стала поява у некролозі володаря, звісно, без сумніву панегіричного і риторичного характеру, однак підготовлена вже автором другої, "волинської" частини *хроніки Романовичів* звороту: "Съи же король Данило кнѧз[ь] добрый, и хоробрый, и мѫдрый създа ж[е] городы мнwгы, и ц[ь]ркви постави и оукраси ѧ разноличными красотами. Бѣше бо братолюбїемь светѧсѧ съ братwм[ь] своим[ь] Васил[ь]кwм[ь]. Съи же **Данило бѣше вторый по Соломонѣ** [акцент наш. – *Д. Д.*]"[48].

На жаль, львівський історик оминув своєю увагою весь обсяг вище наведеного виснування, а також навіть не натякнув про означений мною його ступінь вірогідності. Боюся, є це виразне свідченням його позначеного особистою неповагою і сарказмом ставлення до опонента, і специфічної, у своїй основі помилкової методики роботи, котра полягає у замовчуванні незручних для його виснування аргументів.

Слід визнати, що з цієї перспективи відверто курйозно звучать вже вище наведені слова В. Александровича: "Інша річ, чи перед нами, справді, помилка й відкликання до історії

---

[38] Истринъ В. Александрія русскихъ хронографовъ. Изслѣдованіе и текстъ. Москва : Въ Университетской типографіи, 1893. С. 61, 174.
[39] Орлов А. С. К вопросу об Ипатьевской летописи. *Известия отделения русского языка и словесности АН СССР*. 1926. Т. XXXI. Кн. 1. С. 115.
[40] Див. прим. 30.
[41] Пауткин А. А. Южнорусские летописцы XIII века и переводная историческая литература. *Герменевтика древнерусской литературы*. 1998. Т. 9. С. 131.
[42] Див. прим. 25.
[43] Дотримуємося (тут. – *Д. Д.*) версії щодо "*Александрії*".
[44] Не вважаємо за потрібне в цьому місці розглядати окреслену проблему. Існують два погляди. В. Александрович без застережень підтримав один із них, ми ж (тут – *Д. Д.*) мали право, покликаючись на джерела та літературу, а, відтак, *lege artis* – інший.
[45] Chronica Galiciano-Voliniana... S. 629. Пор.: Ипатьевская летопись. Стб. 998.
[46] Chronica Galiciano-Voliniana... S. 585, 593, 606 та ін.
[47] Dąbrowski D. Król Rusi Daniel Romanowicz... S. 261–262.
[48] Chronica Galiciano-Voliniana... S. 451.

знаменитого македонського царя зроблено неслушно, чи зазначені слова Данила Романовича, все ж, здатні приховувати якусь алюзію до християнських священних книг"[49].

Як чудово бачимо, наш Автор дуже гостро критикує спосіб інтерпретації *хроніки Романовичів* його останніми упорядниками, але сам не в стані запропонувати змістовної, добре аргументованої методологічної альтернативи, зрештою, ще підкреслимо – маючи впродовж багатьох років до диспозиції фаховий колектив, як керівник спеціального підрозділу Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України не подбав про власне українське археографічне видання наративу. Можливо стали на заваді тому не лише означені вище недоліки в галузі фразеології, а насамперед самовідчуття, що найбільшим авторитетом для нього самого є він сам?

Насамкінець модулеві, присвяченому характерові вжитої В. Александровичем методики слід додати одну джерелознавчу увагу до теми постійно присутнього закиду про незнайомість *хроніки Романовичів*[50]. Що ж, на противагу до Автора, а ми (тут – *Д. Д.*) на 100% переконані у своєму погляді[51], працювали з усіма відомими рукописами джерела, що призвело до появи разом із Адріаном Юсуповичем та міжнародним колективом упорядників, його критичного видання і перекладу польською[52]. Наш Автор, звісно, не добираючи слів, зміг розкритикувати нашу працю у спосіб, котрий викликає чимало серйозних сумнівів щодо солідності рецензії[53], щонайменше, гадаємо, вже сам факт перекладу джерела демонструє, що мав можливість із ним ознайомитися і то докладно та з розумінням, чому львівський дослідник вперто нам відмовляє.

Насправді В. Александровичу можна виставити більш поважний і, на противагу до вище окреслених, легший доказово закид підготовки тексту з дуже виразними ідеологічно-політичним нашаруванням. Автор оскаржує опонентів (зокрема польського колегу) у геть

---

[49] Александрович В. С. "Dlaczego nie spróbować szaleństwa"... С. 179.

[50] Там само. С. 161, 165–166, 167, 170, 171, 174, 175, 184, 188, 192–194 (на останніх зі згаданих сторінках докладно артикульовані).

[51] Відсутність прізвища В. Александровича серед читачів, котрі користувалися з рукописів *хроніки Романовичів* в місцях, де про них вказано.

[52] Див. прим. 2, а також: Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) / tłumaczenie, wstęp i komentarze D. Dąbrowski i A. Jusupović. Kraków ; Warszawa : AVALON, 2017.

[53] Не місце тут полемізувати із цією рецензією. Маємо на меті, утім, лише на випадково дібраному прикладі продемонструвати, звідки постають застереження щодо її якості. Отже В. Александрович написав: "Неодноразово відзначене в критичних зауваженнях до опублікованої біографії короля Данила Романовича переінакшення фактів на свій лад показує також виразно скромніший приклад з наведеною посвятою собору у Володимирі як Вознесіння (польською Wniebowstąpienie) Богородиці (s. 17, przyp. 61), безпідставно перенесеною з латинської традиції. Насправді собор освячений як Успенський […]" (Александрович В. С. "Kronika Romanowiczów" – Версія …"покращена"? С. 278). На жаль, є це свідченням цілковитого нерозуміння нашого задуму, що постає хіба з недостатнього володіння польською (знову!) та – водночас – презентації помилкової фактографії. Критикований допис звучить так: "Sobór katedralny we Włodzimierzu pw. Bogurodzicy (obecne, niepotwierdzone w Latopisie kijowskim i Kronice Romanowiczów wezwanie – Wniebowzięcia Matki Boskiej), fundowany przez Mścisława Izjasławowicza (przed 1170 r.). Istnieje do dziś w postaci mocno przebudowanej w stosunku do oryginalnej (С. Терський. Княже місто Володимир... S. 86–89) […]" (Chronica Galiciano-Voliniana. S. 17–18, прим. 61). Справа в тому, що наш Автор не зрозумів речення, в якому – як видно – просто йдеться про відсутність у *Київському літописі* та *хроніці Романовичів* БУДЬ-ЯКИХ згадок про конкретну марійну посвяту собору (Успіння). Успенська посвята підтверджується пізнішими часами. У окреслених джерелах він ЗАВЖДИ був занотований як "Богородичний". По-друге, у польській мові, якою втім упорядковано коментарі, докладним термінологічним відповідником "Успіння" є "Zaśnięcie Bogurodzicy", що теологічно відповідає "Wniebowzięciu Bogurodzicy". Ми ж обрали другий варіант з огляду на його краще розуміння польським Читачем. Приписування ж нам, наче ми для часів Романовичів володимирський собор називали "Wniebowstąpienia NMP" є абсурдним. Поряд з тим постає питання, яким власне дивом рецензент приписав нам вживання катастрофічно помилкового з теологічного погляду терміну "Wniebowstąpienie Bogurodzicy". Адже цього в тексті немає, а поняття "Wniebowstąpienie" стосується виняткова Христа (Вознесіння Ісуса Христа)!!! Варто також звернути В. Александровичу увагу, що рецензовані праці слід читати уважно і з розумінням, хіба що на меті стоїть цілеспрямовано ввести Читача в оману, в чому не насмілюємося Рецензента оскаржувати.

абсурдний спосіб у пропольскості і, водночас, проугорскості (чи часом не постала означена манія на підставі славного: “Polak Węgier dwa bratanki”?), а теж в репрезентуванні католицької опції розуміння історії галицько-волинської Русі доби Данила Романовича. Причому пише це *expressis verbis*[54]. Що ж, це Його проблема. Ми ж можемо відповісти наступним чином: на наше глибоке переконання, Істина й Історія не знають національності й релігії.

Князь Данило Романович та король Андрій II

Перейдемо ж до наступного із запланованих модулів. Автор запекло, можна сказати, за всяку ціну боронить погляд про відсутність залежності Данила Романовича від королів Угорщини Андрія II та Бели IV, весь час звинувачуючи опонентів у наданні руському володареві “другорядності”[55].

Щоби загалом почати розгляд цього аспекту варто мабуть дати відповідь на кілька супутніх питань, котрі присутні, звісно, у джерелах, не лише, у *хроніці Романовичів*: 1) чи Данило Романович провів кілька років свого дитинства в Угорському королівстві?; 2) чи його мати “відпросила” остаточний виїзд старшого сина з Угорщини у короля Андрія II 1213 р.?; 3) чи до *хроніки Романовичів* потрапили деякі дуже докладні свідчення життя двору Арпадів під час перебування в Угорщині князя Данила?; 4) чи *хроніка Романовичів* позбавлена будь-яких негативних особистих оцінок щодо Андрія II та його синів до 1235 р.?; 5) чи король Андрій II в часі очевидної видимої кризи уряду малолітнього Данила Романовича (та його матері), щонайменше від 1206 р. вживав титул *Galiciae Lodomeriaequae Rex*, котрий чітко відповідав теренам влади Романовичів, а не винятково *Galacie Rex*, як раніше це вчинив його батько Бела III († 1196), коли долучився до конфлікту за Галицьку землю?; 6) чи завдяки угорській помочі юний князь Данило перебував на галицькому престолі 1210/11–1212 рр.?; 7) чи угорці до 1245 р. вчиняли інтервенції до Галицької, а часом Волинської земель (так активно, як не робили цього ніколи раніше), періодично встановлюючи в Галичі і Перемишлі на тамтешніх князівських престолах молодших Арпадів?

Отож, відповідь на усі окреслені розлогі хронологічно й географічно питання буде позитивною, чого само по собі вистачило б аби піддати сумніву постановку В. Александровичем проблеми в означеній справі. Утім не маємо наміру йти шляхом львівського історика, але, опираючись на джерела, дамо нашому опонентові, а також Читачеві можливість краще зрозуміти її суть, навівши ряд переконливих доказів залежності старшого Романовича від короля Андрія II упродовж 1205–1213 рр.

Галицький і володимирський титули Андрія II

Аналізуючи динаміку розширення династією Арпадів своїх володінь упродовж кінця XI–XIII ст., притомному історикові не випадає сумніватися, що цей процес супроводжувався включенням нових земель до королівського титулу. Той юридично закріплював право на ці терени, активно проникаючи у політичну практику угорських королів за наслідками тісних міждинастичних стосунків, іноді – матримоніального характеру. Так, шлях Далмації (*Dalmatia*) і Хорватії (*Chroatia*) до складу Угорського королівства розпочався при Володиславі I († 1095) зі смертю хорватського короля Дмитра Звонимира (†1089), одруженого з сестрою Володислава, угорською принцесою Оленою. Оскільки їхній син помер раніше, то династія Трпимировичів залишилася без чоловічого спадкоємця й припинила існування 1091 р. Це давало Арпадам право висунути свої претензії, завершені на практиці при Коломані († 1116) як внаслідок війсь-

[54] Александрович В. С. “Щастя” короля Данила... С. 320–321, 325, 327, 330; Його ж. “Dlaczego nie spróbować szaleństwa”... С. 175, 182, 185–186; Його ж. “Угорське підданство”... С. 172, прим. 166.

[55] Його ж. “Угорське підданство”. С. 167. Не випадало би у даному місці дискутувати, що упродовж свого складного життя князь Данило неодноразово займав посеред інших руських володарів не те, що другорядне, а й третьорядне місце, постійно перебував під загрозою фізичного знищення від ранніх років аж до зрілості (як, за винятком Ігорьовичів, ніхто з інших галицьких князів), поступово з роками перетворившись на одного із найавторитетніших серед ближчих і дальших родичів як на Русі, так і поза її межами.

кових походів, так і укладених із хорватськими вельможами та далматинськими містами угод. Ними він гарантував певні привілеї, збережені в пізніших переписах та наративній традиції[56].

Близько 1131/38 р. до титулу Бели II († 1141) як весільне віно було додано Раму (*Rama,* згодом – синонім Боснії), приводом чому стало видання заміж за угорського короля доньки сербського великого жупана Уроша I († 1145) – Олени, котрий водночас просив (sic!) допомоги Арпадів проти імператора Іоанна II Комніна († 1143)[57]. Лише упродовж 1189–1190 рр. за відомих обставин Бела III послуговувався титулом *Galacie Rex*, не передавши його у спадок[58]. 1202 р. його син король Емерик відгукнувся на особисте прохання (sic!) брата сербського володаря Стефана II († 1228) – Вукана († 1207) усунути великого жупана від влади, що надалі дало угорському володареві привід і право долучити до титулу Арпадів окреслення *Rex Seruiae*[59]. За усіх перелічених обставин Арпади якщо не брали під контроль (протекторат, владу) набуті у титулі землі та їхніх еліт, котрі безумовно визнавали статусну зверхність королів, то найактивніше впливали на внутрішню політику, намагаючись зробити це й у майбутньому.

Нарешті щонайменше від 1206 р. Андрій II на тлі дуже динамічної кризи у володіннях загиблого Романа Мстиславовича, що тривала з літа 1205 р., долучив до свого титул *Galiciae Lodomeriaequae rex*, семикратно вживаючи його впродовж того року, принаймні за наразі відомими актами, котрих *a priori* мало бути більше[60]. У даному місці ще раз наголосімо – титул стосувався не лише Галицької землі! На питання, хто і за яких обставин дав право угорському королю на такий крок В. Александрович апелює у своєму стилі: "Така особливість доступних актів королівської канцелярії не дає змоги довідатися, відколи (а щобільше – за яких конкретних обставин) залучення титулатури виступило звичною повсюдно стосованою нормою канцелярської практики угорського двору […] видається очевидним доповнення до угорського королівського титула не за часів перебування юного Данила Романовича на галицькому престолі, а вже після того, як спадкоємці князя Романа Мстиславовича змушені були покинути місто"[61]. Як відомо, вдова з дітьми покинули Галич у напрямі волинського Володимира найпізніше – у червні 1206 р.[62] На час появи королівських військ під стінами останнього сім'я поза сумнівами вже була всередині, хоча й *expressis verbis* невідомо чи вдова долучилася до замирення Андрієм II поляків. Подальше тамтешнє перебування втікачів тривало до зими 1206/7 р.

---

[56] "Ego Collomannus dei gratia rex Ungarie, Croatie atque Dalmatie", Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae : in 14 v. (далі – CDRCDSl) / collegit e digessit T. Smičiklas. Zagrabiae : Ex officina societatis typographicae, 1904. V. 2 : (1101–1200). S. 9; Mandić O. "Pacta Conventa" i "dvanaest" hrvatskih bratstava. *Historijski zbornik*. Zagreb, 1958–1959. XI–XII. S. 165–204; Klaić N. Tzv. Pacta conventa ili tobožnji ugovor između kralja Kolomana i Hrvata 1102. godine, *Zadarska revija: časopis za kulturu i društvena pitanja*. 1983. God. XXII. Br. 6 (studeni-prosinac). S. 671–676.

[57] "Ego B(ela) dei gratia Hungarie, Dalmacie, Chroacie Rameque rex", CDRCDSl. V. 2. S. 48; Живковић Т. Рама у титулатури угарских краљева. *Зборник радова Византолошког института*. 2004. XLI. С. 163.

[58] "temporibus equidem domini nostri Bele gloriosissimi regis Ungarie, Dalmacie, Croacie Rameque nec non Galacie", CDRCDSl. V. 2. S. 234; Гарді Д. Проблема першої згадки терміна "Галичина" в інтитуляції угорських королів. *Colloquia Russica* / за ред. В. Нагірного і М. Волощука. Івано-Франківськ ; Краків : Лілея НВ, 2018. Series II. Vol. 4 : Середньовічна Русь : проблеми термінології. С. 251–264.

[59] "Hemericus Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Seruiaeque Rex in perpetuiun", Codex diplomaticus Hungariae ecclesiastucus ac civilis (далі – CDH) / studio et opera G. Fejer. Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829. T. 2. S. 395; Харди Ђ. Србија у краљевској титули Арпадовића. *Краљевство и архиепископија у српским и поморским земљама Немањића* / ур. Љ. Максимовић, С. Пириватрић. Београд : САНУ, 2019. С. 292; про динаміку поділу між сербськими й угорськими володарями титулів *rex Seruiae* і *rex Rascie* див.: Коматина И. Rex Serviae у Угарској краљевској титули од 1202. до 1402. Године. *Ниш и Византија XVI, зборник радова: Шеснаести међународни научни скуп ["Ниш и Византија"], Ниш, 3 5. јун 2017* / уредник М. Ракоција. Ниш, 2018. С. 51–66.

[60] Докладний хоча й не до кінця репрезентативний аналіз див.: Гарді Д. Проблема першої згадки. С. 252, прим. 1.

[61] Александрович В. "Угорське підданство"... С. 177, 180.

[62] Chronica Galiciano-Voliniana... S. 11, прим. 42.

(не пізніше 28 лютого 1207 р.), допоки загроза життю малолітнім Романовичам не змусила сім'ю втікати й з цього міста[63].

Відтак семикратне титулування 1206 р. короля *Galiciae Lodomeriaequae rex*[*] аж ніяк, як бачимо, не залежало від хронології поневірянь Романових спадкоємців власними (щойно добровільно втраченими) землями. А їхня втеча спершу до краківсько-сандомирського князя Лешка Білого († 1227)[**], а відтак – Угорщини виглядала цілком виправданою з огляду на підтримку і патронат, який Андрій II задекларував впродовж останнього року–півтора. Він надав військову допомогу до Галича, власноруч навесні 1206 р. взяв участь у кампанії до волинського Володимира, під стінами якого домігся замирення поляків (безпосередньо це помогло Романовичам утриматися тут ще на якийсь час) та вживанням оновленої титулатури[64].

---

[63] Докладний аналіз хронології: Dąbrowski D. Daniel Romanowicz król Rusi. S. 47, прим. 88.

[*] За відсутності конкретних днів і місяців у актах короля 1206 р., їхній зміст, аналіз свідків дозволяють з певністю сказати про появу окреслених документів у різній місцевості та різному часі (CDH / studio et opera G. Fejer. Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829. T. 3. V. 1. S. 31–35; Regesta rerum stirpis Arpadianae critico-diplomatica : in 2 t. (далі – RSA) / ed. I. Szentpétery. Budapest : Kiadja a Magyar Tudományos Akademia, 1923. T. 1 : (1001–1270). S. 70–71; Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae : in 2 t. (далі – CDSl) / ed. R. Marsina. Bratislava : Sumptibus Akademiae Scientirarum Slovaciae, 1971. T. 1 : inde ab anno DCCCV usque ad anno MCCXXXV. S. 109–112). Зокрема зі смертю десь на рубежі 1205–1206 рр. (*terminus post quem* 1 серпня 1205 р.) другого за значенням архієрея Угорського королівства архієпископа Калочі Іоанна (1202–1205) поставлення його наступника зіштовхнулося з якимись перепонами, відтвореними у шести із семи актах 1206 р. Спершу двічі при переліку свідків із числа церковних еліт калоцький архієпископ взагалі відсутній (Codex diplomaticus Arpadianus continuatus (далі – CDAC) / ed. G. Wenzel. Pest : Magyar Tudományos Akadémia, 1873. V. 11. S. 84; Codex diplomaticus patrius. Hazai okmánytár : in 8 t. (далі – CPD) / studio et opera A. Ipolyi, E. Nagy, D. Véghely. Budapestini : Typis Alexsandri Kocsi, 1880. T. 7. S. 3; див. також ре҆гести: CDSl. V. 1. S. 109–110), одного разу занотовано – *Colocensi ecclesia vacante* (CDSl. V. 1. S. 110) та ще двічі зі згадкою молодшого брата угорської королеви Ґертруди († 1213) *Pertoldo Colocensi archielecto* (CDSl. V. 1. S. 111–112), котрий згодом був затверджений та правив до 1218 р. (Zsoldos A. Magyarország világi archontologiája 1000–1301. Budapest : Historia ; MTA Történettudománynyi Intézete, 2011. Old. 84). Не випадало б із нашим Автором дискутувати про тривалість елекції в умовах початку XIII ст. Динаміку видання документів бачимо й у аналізі кар'єри угорського комеса, а впродовж 1206 р. – другої за значимістю після короля особи – палатина Моґа, відомого за *хронікою Романовичів* як Мок Великии слѣпоокии. Із семи документів Андрія II 1206 р. він фігурує серед свідків шестикратно, але під різними урядами. Один раз – *Mogh palatinus et comes Supreniensi* (до слова при нотатці *Colocensi ecclesia vacante*) та п'ятикратно – *Mogh palatinus et comes Bichoriensi* (до слова двічі спільно із калоцьким архиелектом Бертольдом), продовжуючи обіймати уряд Бігарського комеса й на початку 1207 р., вже не будучи натомість палатином (CDRCDSl / collegit e digessit T. Smičiklas. Zagrabiae : Ex officina societatis typographicae, 1905. V. 3 : (1201–1235). S. 70). Усі сім документів 1206 р. вийшли з-під пера пробоща Арада Ґодфріда, котрий очолював королівську канцелярію упродовж 1205–1206 рр. (Zsoldos A. Magyarország világi archontologiája 1000–1301. Old. 107). Тому перелік вище наведених аргументів дозволяє сміливо вважати – під волинський Володимир у першій половині 1206 р. король Угорщини вирушав уже як *Galiciae Lodomeriaequae rex*.

[**] Оскільки "Не вѣдѧхѫ бо, камо | бѣжащю, бѣ бо Романь оубїенъ на лѧхох[ъ], а Лест[ь]|ко мира не сътворил[ъ]" (Kronika halicko–wołyńska (Chronica Galiciano-Voliniana. S. 13–14), логістика втечі сім'ї спершу до Польщі, а звідти – до Угорщини виглядала привабливішою, ніж спроба проникнути у володіння Арпадів безпосередньо через Галицьку землю, уже підконтрольну дуже вороже налаштованим князям Ігорьовичам, тим паче, що десь тоді ж "Володимер[ъ] [Игорьович. – *М. В., Д. Д.*] же мнѡгыа дары | посла къ королеви и Лест[ь]кови" (Chronica Galiciano-Voliniana... S. 15).

[64] Утім у В. Александровича цей фрагмент звучить, як: "[…] Ендре II як **покровитель** [акцент наш. – *М. В., Д. Д.*] спадкоємців загиблого князя невдовзі під стінами Володимира зумів домовитися з поляками, внаслідок чого для нащадків Романа Великого вдалося врятувати родинний Володимир" (Александрович В. "Угорське підданство". С. 183). Тобто, зі слів Автора виглядає так, що у Романовичів настільки все було "чудово" у себе на батьківщині, що угорський король був змушений вирушити у масштабний, вочевидь недешевий військовий похід на їхню підтримку аж під волинський Володимир, зміг силою дипломатії утримати за ними місто і нічого взамін не вимагав, апелюючи винятково до угоди із покійним князем Романом? Водночас цікаво, а де ж перебували на той час за так необхідної вдові з дітьми військової

То ж коли, за яких обставин та від кого король Угорщини набув характерного титулу? Відзначмо, що у жодному випадку, як щойно зрозуміло із запропонованої хронології, це не могли бути Ігорьовичі, котрі поступово, але відносно лише на короткий час, позбавили Романовичів спадщини. Князі Володимир (після † 1210 або 1211), Роман († 1210 або 1211), а згодом Святослав († 1210 або 1211) вибудовували стосунки із Андрієм II у часі, коли той, наголосімо, за титулом вже став і залишався *Galiciae Lodomeriaequae rex*[65]. Таку нагоду угорський володар міг отримати лише від безпосереднього спадкоємця щойно загиблого князя Романа, котрим одразу ж після похорон останнього був визнаний якоюсь частиною галицьких еліт його кількарічний син Данило під опікою матері[66]. Власне поміж серединою 1205 – серединою 1206 рр. остання мала лише одну особисту зустріч із королем, коли "сни|малсѧ корол[ь] съ ætровью своею Сѧноцѣ"[67], датовану *terminus post quem* 1 серпня 1205 р.[68] Більше, наскільки відтворюють нам окреслені події джерела, таких снемів не було[69], а відтак нагода Андрієві II у легітимний спосіб набути титули *Galiciae Lodomeriaequae rex*, на наш погляд, могла випасти лише у Сяноку за особистої згоди непевної у власному майбутньому та майбутньому своїх дітей вдови князя Романа, титул якої, на жаль, невідомий. Відсутність "за замовчування" актів нового угорського короля із відповідною нотаткою в *intitulatio* за 1205 р. не повинно бентежити, адже добре відомо, що після його коронації за актуальний рік – донині уціліло лише два (максимум – три) документи[70]. Причому в одному із них, *datum anno regni nostri primo,* хронологічно упорядкованому Тадеєм Смічікласом після привілею 1 серпня 1205 р. містянам Нина, не вказаний у самому документі канцлер короля (але вочевидь вже згаданий Ґодфрід) передав титул за скороченою формулою – *Andreas dei gracia Hungarie rex etc.*[71], що не може не наштовхувати на запитання. Про аналогічні (sic!) скорочення добре відомо на момент вже постійного слугування Андрієм II титулом *Galiciae Lodomeriaequae rex,* зокрема 1213 р.[72].

Звісно, наш Автор може "закривати очі" на вище наведені практики взаємин Арпадів зі своїми слабшими сусідами на Балканах кінця XI – початку XIII ст., при кожній з яких угорські

підтримки "боѧре велиціи wт[ь]ца его [тобто Данила Романовича. – *М. В., Д. Д.*]" до яких апелює В. Александрович у відповідному місці (Александрович В. "Угорське підданство"... С. 185). Не випадало б гадати...

[65] Навіть якби таке право у силу обставин Андрієві II надали прийшлі з Чернігівської землі володарі, той (десь за логікою В. Александровича, хоча й без *expressis verbis*), визнаючи князя Данила легітимним спадкоємцем батькових земель та, діючи винятково відповідно до дружніх, союзницьких домовленостей з покійним Романом Мстиславовичем (Александрович В. "Угорське підданство"... С. 173–175), мав би після успішного встановлення угорськими силами юного князя на галицькому престолі у вересні 1210 або 1211 р. зректися набутих раніше галицького й володимирського титулів, адже справу було зроблено. Однак, як бачимо з джерел, цього не відбулося. Щороку впродовж 1206–1213 рр. король послідовно (за будь-яких змін на галицькому престолі), постійно підкреслюючи сюзеренітет, титулувався *Galiciae Lodomeriaequae rex* (CDH / studio et opera G. Fejer. Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829. T. 3. V. 2. S. 78, 81, 151; CDAC / ed. G. Wenzel. Pest : Magyar Tudományos Akadémia, 1860. V. 1 : (1001–1235). S. 129; CDRCDSl. V. 3 : (1201–1235). S. 64, 67–68, 70–72, 84, 89, 91, 95, 97, 99, 103; CDSl. T. 1. S. 109, 111–113, 117, 120–123, 136–137, 142).

[66] "Га|личане же цѣловаша кр^{с}тъ къ снѹ ѥго Данилу", Лаврентьевская летопись, *ПСРЛ* / с предисл. Б. М. Клосса. Москва : Языки славянской культуры, 2001. Т. 1. Стб. 425.

[67] Chronica Galiciano-Voliniana... S. 7–8. При цьому питання належності Сянока тісно пов'язане зі способом ведення Арпадами міждинастичних перемовин, аспектами отримання Романовичами першої військової допомоги, чому В. Александрович також присвятив чимало місця у своїй статті (Александрович В. "Угорське підданство"... С. 160–174).

[68] Окреслена дата, як *terminus ante quem* вживання Андрієм II галицько-володимирського титулу, оперта на виставлений королем містянам міста Нин (тепер – однойменне місто Задарської жупанії, Хорватія) ряд привілеїв (CDRCDSl. V. 3 : 1201–1235. S. 50–52).

[69] Про участь у кількасторонніх перемовини під стінами волинського Володимира Романової вдови джерела мовчать: "король же wмиривъ Лѧхъı . поиде за горъı", Лаврентьевская летопись. Стб. 427.

[70] CDSl. T. 1. S. 107–108, 133; Див. також критику: RSA. T. 1 : (1001–1270). S. 70–71.

[71] CDRCDSl. V. 3 : (1201–1235). S. 54–55.

[72] Ibidem. S. 116, 118–119, 121–124.

королі отримували супліку про військову поміч, надавали її, а взамін набували титул та, як наслідок, подальші усеможливі поважні преференції*. Однак "галицько-володимирський" випадок виглядає дуже схожим, якщо не в цілому аналогічним балканським, а відповідь на питання, хто делегував Андрієві II таке право, криється, як бачимо, за текстологічним аналізом джерел та хронологією подій у землях покійного князя Романа й Угорщині поміж 19 червня 1205 – 28 лютого 1207 рр.[73]. Хоча звісно з певних причин (про які можемо лише здогадуватися) не поданий *expressis verbis* у *хроніці Романовичів*.

Матримоніальна політика Арпадів та Рюриковичів

Частину власних аргументів супроти угорського підданства князя Данила наш Автор вибудував на відомій репліці упорядника *хроніки Романовичів* про намір короля видати заміж за Данила свою доньку. Рішення Андрія II вмотивовувала відсутність власного сина[74], а відтак, як вважає В. Александрович, контекст цитати точно датується *terminus ante quem* появи на світ первістка Бели напередодні 29 листопада 1206 р.[75]. Д. Домбровський, котрий запропонував альтернативне розуміння наведеної цитати, вплетеної до значно розлогішого, упорядкованого й структуризованого після 27 травня 1235 р.[76] фрагмента[77], зіткнувся з нищівною, але позбавленою достатніх аргументів критикою Автора, котрий навіть не намагався дочитати та текстологічно розібрати окреслений уривок до кінця, натомість закидав: "Не наділені належним терпінням для уважного читання, вони [історики. – *М. В., Д. Д.*] схильні вдаватися до тлумачення, забувши про природний і невід'ємний для свого цеху обов'язок послідовно дотримуватися

---

* Аналогічного штибу казуси Арпадів у стосунках із іншими сусідами, в міждинастичних відносинах інших країн, перелічити хоча б частину з яких не дозволяє об'єм актуальної статті.

[73] Нижньою хронологічною межею є загибель Романа Мстиславовича під Завихостом, верхньою – *terminus ante quem* зайняття волинського Володимира князем Святославом Ігорьовичем, що змусило напередодні малолітніх Романовичів із матір'ю покинути місто. Опираємо хронологію на об'єктивно краще з-посеред наразі відомих генеалогічне дослідження (Домбровский Д. Генеалогия Мстиславичей. Первое поколение (до начала XIV в.). Издание исправленное и дополненное / перевод и вступительное слово К. Ерусалимский и О. Остапчук. Санкт-Петербург : ДМИТРИЙ БУЛАНИН, 2015. С. 263, 321, прим. 1382).

[74] "Данилови сѫщю въ оугрех[ъ], корол[ь] же Андрей, и болѣре оугор[ь]стїй, и всѧ землѧ хотѧше дати дъщеръ свою за кнѧзѧ Данила, обѣма дѣт[ь]скама бывшим[а], зане с[ы]на оу нег[о] не бѣ", Chronica Galiciano-Voliniana. S. 27.

[75] Александрович В. "Угорське підданство"... С. 177.

[76] Повідомлення мало постати після дати канонізації, згаданої у ньому Єлизавети († 1231). Маємо зрештою справу зі свідченням складеності та багатошаровості процесу редагування так званого Зводу Данила. До теми канонізації див.: Bautz F. W. Elisabeth. *Biographische – Bibliographisches Kirchenlexikon*. Hamm : Bautz, 1990. T. 1. Kol. 1498; Jasiński K. Kult świętej Elżbiety w dynastii piastowskiej. *Europa środkowa i wschodnia w polityce Piastów. Materiały z sympozjum, Toruń, 14–15 grudnia 1995* / red. K. Zielińska-Melkowska. Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1997. S. 200; Reber O. Elisabeth von Thüringen: Landgräfin und Heilige: eine Biographie. Regensburg : Verlag Friedrich Pustet, 2006. S. 168.

[77] "Данилови сѫщю въ оугрех[ъ], корол[ь] же Андрей, и болѣре оугор[ь]стїй, и всѧ землѧ хотѧше дати дъщеръ свою за кнѧзѧ Данила, обѣма дѣт[ь]скама бывшим[а], зане с[ы]на оу нег[о] не бѣ. В та ж[е] лѣта оубїень быс[ть] ц[ьса]ръ великїи Филипъ рим[ь]скїи. Съвѣтом[ь] брата королева молѧшесѧ сестрѣ, да бы емоу нашла помочника. Она ж[е] никако не могоущи помощи брату своемоу и да дъщеръ свою за Лонокрабовича за Лоудовика, бѣ бо мѫж[ь] силенъ и помощник[ъ] брату ѧа, юже н[ы]нѣ с[вѧ]тоу нарѣчют[ь], именем[ь] Альжбѣта, пред[ь]нее бо имѧ ей Кинека. Мнwго бо послоужи Б[ого]ви по мѫжи своем[ь], и с[вѧ]тоу нарѣчют[ь]", Chronica Galiciano-Voliniana. S. 27–29. Наведений епізод можна розкласти на декілька модулів, котрі вказують на його упорядкування надзвичайно добре поінформованою особою, що згадувала все із дещо віддаленої перспективи. Попри всі інші, у даному випадку найбільше уваги заслуговує інформація про подвійне ім'я Єлизавети – дочки Андрія II і його першої дружини Ґертруди. Дуже сумнівно, чи хтось окрім князя Данила міг володіти такою інформацією. При дворі Романовичів стало відомо про її канонізацію винятково за угорського посередництва. При цьому виявляється, що знову володіємо дуже цікавим збігом. Добре знаємо про участь Данила Романовича у коронації Бели IV 14 жовтня 1235 р., власне – наприкінці того ж року, коли його сестру було визнано святою. Варто було б, аби В. Александрович віддавав належне тим фактам, радикально критикуючи наші погляди про стосунки Данила Романовича з Арпадами.

вимови залученого джерела”[78]. Утім *хроніка Романовичів* – не Святе Письмо, яке, зрештою, також потребує критичного аналізу.

Нам (тут – *М. В.*) імпонує оновлена ретельнішими хронологічними обрахунками версія Д. Домбровського прибуття князя Данила до двору Арпадів зимою 1206/7 р., щонайдалі, як уже зазначалося – до 28 лютого 1207 р., тобто – після народження принца Бели. Але уміщений епізод – “корол[ь] же Андрей, и боѧре оугор[ь]стїй, и всѧ землѧ хотѧше дати дъщеръ свою за кнѧзѧ Данила, обѣма дѣт[ь]скама бывшим[а], зане с[ы]на оу нег[о] не бѣ”, – який В. Александрович “прийняв на віру”, відповідно до “вимови джерела”, може мати інше хронологічне наповнення.

Наш нещодавній статистичний облік відомих за джерелами династичних та напівдинастичних руcько-угорських шлюбів XI–XIV ст. засвідчив до 1242/3 та 1246 рр. відсутність жодних випадків видання заміж за представника династії Рюриковичів доньки чинного угорського короля (sic!)[79]. До певної міри окреслену традицію віддзеркалили слова Бели IV, вписані до так званого “татарського листа”, надісланого папі Інокентієві IV († 1254) з Шарошпатаку 11 листопада 1247 р.: “Nos vera ad id, quod potuimus recurrentes propter bonum christianitatis **maiestatem regiam humiliando** [акцент наш. – *М. В.*], duas filias nostras duobus ducibus Ruthenorum et terciam duci Polonie tradidimus in uxores”[80]. За актуальних умов загибелі Романа Мстиславовича непевності свого становища у Галицькій землі й на Волині та поневірянь його сім’ї, щойно анонсований *хронікою Романовичів* шлюбний проект на партнерських засадах (про які постійно веде мову наш Автор, покликаючись на старі домовленості покійного князя з Андрієм) виглядав неможливим (sic!). Більше того, підтримуючи версію Д. Домбровського про, радше, дитячі спогади Данила Романовича, що проникли після 27 травня 1235 р. до тексту аналізованого джерела, допускаємо ймовірність існування такої угоди між Андрієм та князем Романом до 29 травня 1205 р., тобто часу коронації першого, але згодом з певних причин надміру перебільшену при дворі Романовичів, мабуть, не без участі самого князя Данила чи його матері. Народження доньки Андрія Марії – тимчасової обраниці старшого Романовича – згідно генеалогічних студій, як відомо, припало на 1203/4 р.[81] Це дозволяє, на нашу думку, обережно датувати усні домовленості про шлюб між дітьми князя Романа та його угорського візаві щонайменше поміж 30 листопада 1204 – 7 травня 1205 рр., тобто на період правління малолітнього Емерикового сина Володислава III, регентом при якому був дядько Андрій. Але аж ніяк не після коронації останнього.

Військова допомога Андрія II сім’ї Романа Мстиславовича 1205–1206 рр.

Логічний ряд, що передував військовим починанням Арпадів у Галицькій землі й на Волині після смерті Романа Мстиславовича, має такий вигляд: 19 червня 1205 р. датується його загибель під Завихостом; тіло покійного спершу 22 червня поховали у соборі Сандомира, а згодом перевезли до волинського Володимира[82], що в сумі мусіло трохи тривати (до кінця

[78] Александрович В. “Угорське підданство”... С. 176–177.

[79] Voloshchuk M. Ruthenian-Hungarian matrimonial connections in the context of the Rurik dynasty inter-dynasty policy of the 10th–14th centuries: selected statistical data. *Codrul Cosminului*. 2018. Vol. XXIV. № 3. S. 7–30; Його ж. До питання походження руської дружини угорського короля Володислава I (1077–1095). *Українсько-угорські етюди* / за ред. Л. В. Войтовича. Львів : Інститут українознавства ім. Івана Крип’якевича НАН України. 2019. Вип. 3. С. 107–124.

[80] Докладний аналіз змісту листа див.: Сенґа Т. Галич, Галицька та Руська землі у взаємовідносинах з Угорщиною XI–XIII сторіч. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2020. Серія 2. Вип. 5. С. 7–48.

[81] Божилов И. Асеневци (1186–1460): генеалогия и просопография. София : Изд. На Българската Академия на науките, 1985. С. 78, прим. 14–17.

[82] Домбровский Д. Генеалогия. С. 263–264, прим. 109–110: огляд джерел. Існує альтернативний погляд про остаточне захоронення князя у Галичі, опертий на відомості *Лаврентіївського літопису*, востаннє актуалізований професором Олександром Головком (Головко А. Б. О месте захоронення галицко-волынского князя Романа Мстиславовича. *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. 2009. № 3 (37). С. 26–27), але неможливий до верифікації за відсутності археологічних підтверджень.

червня 1205 р.); на звістку про загибель, ще вочевидь наприкінці червня “Га|личане же цѣловаша кр҇тъ къ сн҃у юго Данилу”[83] (хоча частина еліт при цьому все ж була проти Романовичів); водночас (з липня? 1205 р.) підготовку до нападу на Галич розпочали Ольговичі і перший тесть загиблого – Рюрик Ростиславович († до 1212 або 1215/16 рр.). Назустріч їм вийшли “боѧре || галиц[ьс]кїи и вълwдимер[ь]стїи”, котрі “оу Микоулина на рѣцѣ | Серетѣ” зазнали поразки і повернулися до Галича[84]. Вдруге “Галичане же бишасѧ с ними оу города [Галича. – *М. В.*, *Д. Д.*] . Ѡлговичи же не оуспѣвше ничтоже . възвратишасѧ с срамо҇м великимъ в своѧ си”[85]. Важливо підмітити, що на момент бойових дій “галичан” проти об’єднаних сил руських князів, у Галичі вже перебувала не занотована у вище поданих боях “засада” на чолі із угорським вельможею, комесом Шопроня, Моґом, не знати про яку князь Рюрик із союзниками не могли.

Отож, хронологічно не відзначені джерелами, але такі, що точно відбулися поміж вище окресленими подіями липня–серпня 1205 р. стали: отримання Андрієм II інформації про загибель князя Романа (з Польщі чи Галича?), спричинений чимось (чи кимось?) виїзд короля у невідомому за складом супроводі у напрямі Галицької землі, зустріч із вдовою покійного у Сянку (точно знала, куди їхати на снем!), делегування угорським володарем “мнwго у|горъ” (тут варто підкреслити, що їх було чимало) до Галича, де ті стали свідками запеклих боїв під стінами міста.

Водночас на момент зустрічі із угорським королем у Сянку, якої той, природно, сам не потребував[86], Романова вдова подбала про присягу вірності старшому синові еліт Галича та безперечно мала б відчувати захист чоловікових “великих бояр”. Надійність цієї, на перший погляд, достатньої підтримки (як бачимо з подій оборони Галича від князя Рюрика із союзниками), виходить, мати Романовичів піддавала серйозним сумнівам, відправившись зі старшим сином (!)[87] на зустріч із королем до Сянку. Репліка В. Александровича: “[…] вибір Сянока здатна пояснити його очевидна близькість до звичного місця резидування угорського монарха”[88] – не більше ніж черговий курйоз, бо не випадало би (sic!) нагадувати львівському професорові про реальні місця резидування Арпадів та, на загал, постійну зміну місць перебування королем упродовж правління.

Тобто: 1) Андрій II міг рушити у напрямі Сянку із власної волі, отримавши звістку про смерть князя Романа із “третіх джерел”, а не від родини покійного[89]. У такому випадку його

---

[83] Лаврентьевская летопись. Стб. 425. Чи не відомий фрагмент Животворящого Хреста, що станом на квітень 1340 р. перебував у скарбниці королів Русі у Львові? (Волощук М. Животворящий Хрест Господа нашого Ісуса Христа в історії середньовічного Галича (на маргінесі студій Ельжбети Домбровської та Олександра Майорова). *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2016. Вип. 1. С. 35–67).

[84] При цьому слід відзначити, що знамениті “боѧре велицїй wт[ь]ца его [тобто Данила Романовича. Тут – *М. В.*]” до яких апелював В. Александрович (Александрович В. “Угорське підданство”... С. 185), у цій і подальших битвах не полягли, маючи змогу ще в перші місяці після смерті Романа Мстиславовича взяти під захист його сім’ю (але чомусь та шукала допомоги не у них, а в більш надійного (?) Андрія II), як це бачимо вже в подіях 1213 р. (Chronica Galiciano-Voliniana... S. 49).

[85] Лаврентьевская летопись. Стб. 426.

[86] Цитата В. Александровича (“Юний Данило стає князем [вже князем, а не як всюди раніше королем? – *М. В.*, *Д. Д.*] з надходженням до Галича звістки про загибель Романа Мстиславовича й угорський король надсилає йому “підмогу” відповідно до нещодавньої взаємної домовленості з батьком нового князя […] Угорська присутність у викладі літописця явно спрямована на утвердження молодого Данила Романовича в Галичі, покликана служити гарантом убезпечення його від неуникненного за складених обставин виступу знаних зі своєї “непокори” “галичан””, Александрович В. “Угорське підданство”... С. 172) недолуга. Попри існуючі з Романом Мстиславовичем домовленості звідки Андрій II мав знати про потребу “підмоги” сім’ї загиблого князя?

[87] “сни|малсѧ корол[ь] съ ѧтровью своею в Сѧноцѣ и приѧлъ | бw бѣ Данила ѧко милаго с[ы]на своего [тобто, князь Данило був на зустрічі. – *М. В.*]” (Chronica Galiciano-Voliniana... S. 7–8),

[88] Александрович В. “Угорське підданство”... С. 169.

[89] Тоді це ніщо інше, як спрямований звичним з XI–XII ст. шляхом (пор.: Ипатьевская летопись. Стб. 245, 248, 447–449) військовий похід, можливість якого так запекло відкидає наш Автор (Александрович В. “Угорське підданство”... С. 160, 163–164, 168–169, 181).

супровід мусів бути значним, адже йшлося не про "туристичну мандрівку" за гори чи полювання. 2) Король міг отримати повідомлення про загибель князя та прохання про зустріч і військову допомогу (sic!) від вдови останнього. За цих обставин модельована ситуація один до одного нагадуватиме стосунки Арпадів XI – початку XIII ст. зі своїми балканськими сусідами, надання (на раніше висловлене прохання) військової допомоги яким супроводжувалося подальшим вжитком угорськими володарями характерних змін у титулі та сюзеренних політичних практик. Вибір локації снему за сценарієм (2) не був випадковим*, але, радше, ініційований вдовою князя Романа. У цьому випадку предмет перемовин виглядав очевидним: попри невідомо з якої причини потребу додаткової військової помочі (ще раз нагадаймо, що до диспозиції вдови були "великі бояри" покійного чоловіка та приведені до присяги старшому синові "галичани"), "корол[ь] […] приѧлъ | бw бѣ Данила ѣко милаго с[ы]на своего"[90]. Схожий приклад занотованої *хронікою Романовичів* клятви Андрія із князем Романом ("клѧласѧ бѣста, ѣко wстав[ъ]шю | в[ъ] животѣ племени его любовь имѣти") можна знайти і у словах галицького князя Володимирка Володаревича († 1152/3), коли той після поразки під Перемишлем влітку 1152 р. від об'єднаних сил Арпадів та київського князя Ізяслава Мстиславовича († 1154), вдаючи передсмертний стан, відправив королеві Ґейзі II († 1162) посланця: "сн҃а мое[г] [Ярослава, † 1187. – *М. В.*] прими к собѣ"[91]. "Батьківська опіка" Андрія II (із відповідними титулярними та політичними наслідками для Арпадів), на наш погляд, мала додати легітимності (але тепер за посередництва короля-опікуна і протектора) самим Романовичам, народженим, як відомо, у другому шлюбі свого батька, але при живій і навіть ще не постриженій (для формально надання канонічності появи на світ дітей від другого зв'язку) у черниці першій дружині Романа Мстиславовича – доньці Рюрика Ростиславовича Предславі (sic!)[92]. На цьому тлі не доводилося лічити на престижний

---

* Залишимо осторонь у даному випадку справу династичної належності Сянка щойно по смерті Романа Мстиславовича, пригадавши лише відому статистичну істину: угорський король, невипадково названий у хроніці Романовичів "великим" (Chronica Galiciano-Voliniana. S. 150), ніколи (sic!) не вибирався за межі власних володінь на зустрічі із нижчими за статусом (sic!) сусідніми володарями, коли не мав у тому особистого інтересу. Так, під загрозою угорського вторгнення 1214 р. краківсько-сандомирський князь Лешко Білий ініціював угоду із Андрієм II, обговорення умов якої відбулося "въ Зпиши" (Chronica Galiciano-Voliniana. S. 53). Навіть остаточне примирення із Мстиславом Мстиславовичем († 1228), метою якого було звільнення з рук останнього полонених у Галичі 1221 р. Андрієвого сина Коломана († 1241) та невістки Саломеї († 1268), відбулося "in finibus Hungarie" (Dlugossii Joannes. Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae : in 10 libres / komit. red. Z. Kozłowska-Budkowa i in. Warszawa : PWN, 1973. Lib. 5–6. S. 212). Ба, й шлюб Лева Даниловича († 1301) із донькою Бели IV (попри *maiestatem regiam humiliando*) Констанцією († після 1287/8), як відомо, дано у вересні 1246 р. "въ Изволин[ъ]" (Chronica Galiciano-Voliniana. S. 298), а не десь, наприклад, у Галичі, чи вже зведеному Холмі. Нагадаймо: в історії руcько-угорських відносин це був перший випадок, коли донька чинного угорського короля виходила заміж за статусно нижчого володаря, переїжджаючи на постійне місце проживання чоловіка (Voloshchuk M. Ruthenian-Hungarian matrimonial connections. P. 20–21), що було великою честю для князя Данила і його сина, але вимушеною політичною потребою для Бели IV.

[90] Chronica Galiciano-Voliniana... S. 8.

[91] Ипатьевская летопись. Стб. 450. Чим закінчилися перемовини для обох сторін достеменно відомо з *Київського літопису* (Там же. Стб. 450–454), то ж не варто було б вперто надавати особливої переваги значенню (невідомо за яких обставин укладеної) угоди князя Романа з Андрієм, тим паче, що за актуальних умов другої половини 1152 – початку 1153 рр. Ґейза II не поповнив свій титул галицьким "елементом" (як це у випадку Галицької і Володимирської земель щонайменше від 1206 р. (а, за замовчування, на наш погляд, ще з кінця 1205 р.) зробив Андрій II).

[92] Помилково датований *Лаврентіївським літописом* 1205 р. (насправді 1204 р.) епізод ("Романъ . ємъ Рюрика [Ростиславовича. – *М. В., Д. Д.*] . и посла в Киевъ . и постриже в чернци . и женѹ є[г] и дщерь є[г] . **юже бѣ пѹсти**[т] [акцент наш. – *М. В., Д. Д.*] сн҃а Рюрикова и бра[т] є[г] Володимира [† 1239. – *М. В., Д. Д.*]", Лаврентьевская летопись. Стб. 420) відбувся після народження усіх дітей князя Романа від другої дружини. Розмови про позашлюбність появи на світ цих нащадків ніде в джерелах *expressis verbis* не відтворені (не належало би цього сподіватися від *хроніки Романовичів*), хоча у родині Рюрика Ростиславовича чи окремих (не усіх) Ольговичів (з огляду на їхні активні домагання Романової спадщини упродовж другої половини 1205–1206 рр.) мусіли нуртувати. Зрештою, не випадало б згадувати, що у

матримоніальний союз із донькою чинного короля (про що вже йшлося), яким би високим не було походження Данилової матері. Зрештою й відомі обидва шлюби старшого Романовича виглядали реально скромними[93]. Перший із донькою Мстислава Мстиславовича Анною, як політично доцільний з огляду на династичні претензії до Галича. Другий, за актуального на 40-ві рр. XIII ст. статусу князя Данила, радше, як велика честь для його литовських сватів, але аж ніяк не престиж для нього самого.

Відтак розглянувши обставини сяноцької зустрічі, не розв'язаним залишилося питання про супровід Андрія II і логістику відправлення угорської "засади" до Галича 1205 р. Наш Автор, вказуючи, що "угорські контакти княгині-вдови та її оточення видаються непідважальними, зі свого боку так само доводячи послідовно **союзницький** [акцент наш. – *М. В., Д. Д.*], а не якийсь інший рівень тогочасних відносин", у жодному із випадків не дає відповідь на питання про ціну союзу. Той, у розумінні львівського професора мав би відштовхуватися лише від "родинних взаємозв'язків та дружніх стосунків […] Сумніватися в автентичності цього переказу не випадало б, оскільки він цілком узгоджується із задокументованим на сторінках літопису перебігом тогочасних стосунків обох сторін"[94]. Але нагадаймо: *хроніка Романовичів* – не Святе Письмо! Прибуття короля до Сянку та відправлення до Галича "засади" на чолі із комесом Шопроня*, не кажучи вже про масштабну на чолі із самим Андрієм II кампанію наступного 1206 р., мусіли мати свою ціну, попри (за не зрозумілих обставин!) "романтичність"

останній з україномовних біографій Данила Романовича, одним із упорядників якої є й наш Автор, цей погляд присутній ("При живому князеві ніхто не ризикував сумніватися у законному походженні його синів, але після загибелі Романа ніхто не заважав Ольговичам розглядати Романовичів як бастардів, обстоюючи права Олени та її прямих нащадків. З цього огляду і колишній тесть Романа – блискучий авантюрист та інтриган Рюрик Ростиславович – мав підстави розглядати розлучення зятя зі своєю донькою нелегітимним і міг трактувати власного сина Ростислава – старшого брата Предслави, першої дружини Романа, спадкоємцем по сестрі" Александрович В. С, Войтович Л. В. Король Данила Романович (Славетні постаті Середньовіччя. Вип. 3). Біла Церква : Вид. Пшонківський О. В., 2013. С. 39). Не випадало б дискутувати чи не знали про окреслені обставини при дворі Арпадів. Але із цього приводу львівський професор скромно промовчав… Хоча в іншому місці за характеристики геть інших обставин чітко й вірно дає зрозуміти: "[…] весілля молодого правителя [Данила Романовича. – *В. А.*] ніяк не могло відбутися у період посту чи інші не прийняті в церковному житті дні" (Александрович В. "Dlaczego nie spróbować szaleństwa". С. 170).

[93] Домбровский Д. Генеалогия... С. 324–325.

[94] Александрович В. "Угорське підданство"... С. 173–175.

* Черговий курйоз при спробі ототожнити шопронського комеса Моґа із його тезкою і сучасником – королівським йобагіоном Зали (Александрович В. "Угорське підданство". С. 172, прим. 167), братом Руса (Волощук М. "Русь" в Угорському королівстві (XI – друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції, відп. ред. Л. Войтович. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014. С. 252–254), свідчить про незнання В. Александровичем архонтології та внутрішньої ієрархії Угорського королівства. Аналогічне незнання бачимо і в іншій праці Автора, де він плутає уряди угорських палатина і бана, добре не прочитавши праці, на які зробив поклик (Александрович В. "Dlaczego nie spróbować szaleństwa". С. 175, прим. 63). Звідси вочевидь випливають й певні вади Авторової критики істориків-прихильників військового походу Андрія II вже у серпні 1205 р. Підкреслімо – ми не вважаємо категоричним організацію королем поважної кампанії на зразок наступного 1206 р. під стіни волинського Володимира, однак делегування до Галича шопронського комеса могло бути оперативним лише за його безпосередньої присутності в оточенні короля під Сянком, як ми принагідно продемонстрували це переліком свідків документів 1206 р. Більше того, чи не свідчить фрагмент "Ѡставил бо | бѣ **оу него** [тобто в Галичі? Акцент наш. – *М. В., Д. Д.*] засадоу" (Chronica Galiciano-Voliniana. S. 8) про Андрієвий II особистий супровід із Сянку Романової вдови й сина (синів?) аж до самого Галича, а вже звідти, впевнившись у виконаній на цьому етапі місії, повернення з рештою сил додому? Тому можна із певністю зауважити, що угорський володар вирушив у напрямі Сянку із чіткою метою (означеною невідомими за джерелами дочасними повідомленнями *terminus post quem* 19 червня 1205 р.) у серйозному військовому супроводі (чи можна це називати походом?), частина якого на чолі з комесом Моґом рушила до Галича та була цілком достатньою аби взяти під захист Романовичів з одного боку аби "не смѣша | галичане ничтоже сътворити" (Chronica Galiciano-Voliniana. S. 9), а з іншого – підсиливши обороноздатність міста під час битви в його околицях із силами Рюрика Ростиславовича та його союзників.

клятви князеві Роману, одруженому із ятрівкою короля за живої (sic!) і до 1204 р. не постриженої у черниці (sic!) першої дружини. Якщо у першому випадку 1205 р. "угорська засада" свою місію виконала й Романовичі ще певний час перебували під її захистом у Галичі, то після невідомого за часом відбуття Моґа додому Романова вдова під загрозою нового нападу на Галич коаліції руських князів та поляків, хоча й "послашасѧ г королеви помочи просѧ оу него"[95], та не дочекавшись, "възем[ъ]ши дѣти своѧ, бежа въ Волѡдимеръ"[96], як чітко зауваживши літописець – "в вочину свою"[97].

За нових обставин згоди Андрія II особисто 1206 р. рушити з великим військом на Русь[98], пам'ятаючи про успіх захисту Романовичів у Галичі попереднього року, він все ж тепер не поспішав боронити їхніх прав на Галич, безперечно знаючи, що це не їхня вотчина (sic!). У *Лаврентіївському літописі* читаємо: "Бѣше бо король с Галичанъı здумавъ переже послалъ в Переѧславль . по Ѧрослава Всеволодича [† 1246. – *М. В., Д. Д.*] . и ждаша ѥго [питання місця очікування: у самому Галичі на шляху до волинського Володимира чи під його стінами за присутності галицьких бояр у спільному війську? – *М. В., Д. Д.*] . в҃ . не҃ли"[99]. То де ж гаданий альтруїстичний союз і відчуття "родинного ліктя", до яких весь час апелює наш Автор? Так, замиривши під Володимиром поляків, король гарантував принаймні невтручання останніх у тамтешнє життя Романовичів, що вже було немало й ті відчували вдячність. Інакше, обираючи між кількох лих наприкінці 1206 р., не рушили б до Угорського королівства через землі Лешека Білого, а не безпосередньо нещодавно втрачену Галицьку землю, опанування якої за ініціативи місцевих бояр галицького і звенигородського престолів у червні 1206 р. Володимиром та Романом Ігорьовичами, як продемонструють події 1206–1210/11 рр., Арпадів цілком влаштовувало. Виглядає й, що пошук опіки від котрогось із у загальноруському контексті політично слабших, але зрілих і локально впливових Романових кузенів на Волині (наприклад Інгвар († до 1223) чи Мстислав Німий († між 1223–1227) Ярославовичі[100]) теж не додавав оптимізму.

То ким, як не залежним (про форму залежності не випадало б вести мови) від Андрія II на рубежі 1206/7 р. вже виглядав кількарічний Данило Романович, котрий після втрати усіх батькових земель, відсутності підтримки у Галичині та вотчинних землях на Волині у польському супроводі (sic!) прибув до угорського короля (*Galiciae Lodomeriaequae rex*!), перебуваючи на повному забезпеченні при його дворі впродовж кількох наступних років? Чи не мати старшого Романового сина зверталася за підтримкою (звісно не лише моральною) до нього, як це раніше було із балканськими сусідами Угорщини кінця XI – початку XIII ст. та відповідними титулярними й політичними наслідками для Арпадів? Хто, окрім неї міг делегувати Андрієві II право вжитку титулатури, що достеменно відповідала теренам влади покійного Романа Мстиславовича? Зрештою чи не угорський володар подбав не тільки про виховання й освіту князя Данила (на відміну від інших Рюриковичів, котрі не мали збоку Арпадів такої ласки[101]), а й силами своїх військ на чолі із палатином Потом всадовив його на батьківський престол у Галичі 1210/11 р. та не зрікся характерного титулу? Зрештою, наскільки альтруїстичною для Романовичів мала бути ціна укладеного їхнім батьком союзу з Андрієм за актуальних обставин після 19 червня 1205 р.?

---

[95] Лаврентьевская летопись. Стб. 426–427.
[96] Chronica Galiciano-Voliniana... S. 11.
[97] Лаврентьевская летопись. Стб. 427.
[98] Армія короля мала бути настільки чисельною, що жоден із супротивників не наважувався дати їй бій: "Ꙍлговичи же в землю ихъ [Романовичів. Тут – *М. В.*] внидоша . и слъıшавше wже король стоить оу Володимерѧ . и не смѣша ити до Галича . и стоѧша дн҃ии много . ни король поступи к Галичю . ни Ꙍлговичи . король же wмиривъ Лѧхъı . поиде за горъı" (Лаврентьевская летопись. Стб. 427). Гіпотетично принаймні частково склад еліт цього війська відтворює перелік свідків вище наведених актів Андрія II за 1206 р.
[99] Лаврентьевская летопись. Стб. 427.
[100] Домбровский Д. Генеалогия... С. 289–298.
[101] Волощук М. Руські бранці Арпадів та угорські бранці Рюриковичів XI–XIII ст.: порівняльний аспект. *Byzantinoslovaca*. 2020. Č. 8, 121–133.

Висновок

Як бачимо із запропонованого виснування, зосередженого на огляді далеко не всіх із присутніх у рецензії В. Александровича аспектів, на загал підтверджується нездатність та недоцільність написання повної копії на неї у формі більш розлогої статті чи рецензії. Для цього потрібний книжковий формат, який, зрештою, ми вже анонсували. Разом з тим не варто "вкопуватися з конем", особливо з огляду на те, що не знаємо, чи тóму, настільки переконаному у власному особливому і винятковому ознайомленні із *хронікою Романовичів* Авторові, невідомо часом, про що йдеться. Чи про те, що не знаємо самого тексту, чи теж що його не розуміємо і надінтерпретовуємо, чи може, зрештою, що застосовуємо щодо джерела невластивих методологічних підходів (модернізації)?

Залишаємося переконаними у слушності слів Анджея Поппе (1926–2019), котрий недавно відійшов у засвіти, прекрасного знавця історії Русі, що навіть він, вже як професор завжди почувався студентом і весь час учився. Запропонували би професорові В. Александровичу дослухатися до цієї поради, а не залишатися переконаним, наче усе знає (і то краще за інших). Відкликаючись до улюблених римських афоризмів нашого Автора, пригадаймо, що належить бути, піддаючи інших настільки агресивній критиці, – дружиною Цезаря.

Аби закрити репліку метафорою, що стосується до настільки погано знаної нам – згідно з оцінкою львівського ученого – *хроніки Романовичів*, варто ствердити, що на наш погляд, до переліку "Рюриковичів" серед істориків княжої доби окреслених часів, належать з-посеред українських дослідників Микола Котляр, Олександр Головко, Леонтій Войтович, Олексій Толочко натомість професорові Володимирові Александровичу випадає тільки і аж позиція галицького боярина Жирослава. Бо, навіть, дякуючи у прикінцевій примітці "докторові історичних наук О. Головку за сприяння в опрацюванні матеріалів до цієї публікації"[102], Авторові належало не забути принаймні одного зі своїх актуальних у цій статті опонентів, котрий упродовж 12–13 лютого 2020 р. надав задля користування львівському професорові дев'ять власних публікацій різних років.

(Далі буде)

PRINCE DANYLO ROMANOVYCH AND HUNGARIAN KINGS 1205–1235 (IN RESPONSE TO VOLODYMYR ALEXANDROVYCH) PART 1

Myroslav VOLOSHCHUK
State Higher Educational Institution
"Vasyl' Stefanyk Precarpathian National University",
Department of World History,
Centrum Studiorum Mediaevalium
Shevchenko st. 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: myrkomyrko79@gmail.com

Dariusz DĄBROWSKI
Kazimierz Wielki University,
Faculty of History,
Poniatowski st. 12, 85-671 Bydgoszcz, Poland
e-mail: tatar1965@gmail.com

Summary

The current article is a response to a number of publications by Volodymyr Alexandrovych during 2015–2019, aimed at denying the dependence of Prince Danylo Romanovych on the Árpáds at various stages of his relations with the Hungarian kings Andrew II and Bela IV. By the careful analysis of works of the mentioned Lviv professor, the authors demonstrate the falsity of his methodological approaches, professional miscaunts

[102] Александрович В. "Угорське підданство"... С. 190.

and detections of subjective personal hostility to the criticized opponents. The verification of not all the source evidences involved by Volodymyr Alexandrovych in his own argumentation reproduces the stages of step-by-step (by the will of Roman Mstyslavovich's widow) falling of young Danylo into dependence on King Andrew II in 1205–1206/7, which had been establishing de jure and de facto since the meeting in Sanok of the king in with the widow of the Rus'ian ruler, who died near Zavykhost on June 19, until the final voluntary relocation of Prince Danylo to the court of the Árpáds in the winter of 1206/7 at the latest. During the allotted time, Danylo's mother evidently more than once asked Andrew II for military assistance against the hostile neighboring dynasties, granting of which resulted the king's use of the title "Galiciae Lodomeriaequae Rex" with relevant subsequent political practices since 1206 at the latest (by default, since the end of 1205) and at least seven times during only that year. The Hungarian ruler had used the acquired title until 1235, having passed it on to his eldest son Bela, without renouncing it in 1210 (or 1211), by the way, when he installed the young Danylo on the Galician throne on his own. The outlined model of relations with the Romanids obviously stemmed from the uncertainty of their position in the homeland, due to the problematic (from a canonical point of view) origin. Instead, the Árpád dynasty, having taken the young Prince Danylo under his tutelage and patronage, pursued a policy toward the lands of his late father that was entirely consistent with the other Balkan neighbors of the late 11th – the early 13th centuries, a part of whose lands were de facto controlled by Hungarian kings with corresponding changes in the titles of the latters.

Keywords: *Volodymyr Alexandrowych, the Árpád dynasty, Romanids, Prince Danylo, the king Andrew II, Roman Mstyslavovych, Galiciae Lodomeriaequae Rex.*

REFERENCES

Aleksandrovych, V. S. (2017). "Dlaczego nie spróbować szaleństwa": korol' Danylo Romanovych jak opunktowana "istota biologiczna"?.. ["Why don't try the madness": the king Danylo Romanovych as a "biological creature"?..] *Dąbrowski D. Król Rusi Daniel Romanowicz. O ruskiej rodzinie książęcej, społeczeństwie i kulturze w XIII w. (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Vol. 4).* Kraków, 2016. 412 p., il. *Kniazha doba: istoriya i kultura*, vyp. 11, pp. 157–195 (in Ukrainian).

Aleksandrovych, V. S. (2019). "Kronika Romanowiczów" – versiya... "pokrashchena"?.. ["The Chronicle of Romanids" – the version... "improved"?..] Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) / Wydali, wstępem i przypisami opatrzyli D. Dąbrowski, A. Jusupović przy współpracy I. Juriewej, A. Majorowa i T. Wiłkuł. Pomniki Dziejowe Polski. Series II, vol. XVI. Kraków; Warszawa, 2017. 710 p. *Kniazha doba: istoriya i kultura*, vyp. 13, pp. 270–295 (in Ukrainian).

Aleksandrovych, V. S. (2015). "Shchastia" korolia Danyla Romanovycha. Dąbrowski D. Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna : monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Vol. 1. Kraków: Avalon, 2012. 538 p. ["The happiness" of the king Danylo Romanovych]. *Kniazha doba: istoriya i kultura*, vyp. 9, pp. 311–352 (in Ukrainian).

Aleksandrovych, V. S. (2019). "Uhors'ke piddanstvo" korolia Danyla Romanovycha ["The Hungarian subjection" of the king Danylo Romanovych]. *Kniazha doba: istoriya i kultura*, vyp. 13. pp. 133–190 (in Ukrainian).

Aleksandrovych, V. S., Voitovych, L. V. (2013). *Korol' Danylo Romanovych (Slavetni postati Serednyovicchia. Vyp. 3) [The King Danylo Romanovych (The glorious persons of the Medieval history)]*. Bila Tserkva: Vyd. Pshonkivskyi O. V., 240 p. (in Ukrainian).

Bautz, F. W. (1990). Elisabeth [Elizabeth]. *Biographische – Bibliographisches Kirchenlexikon*. Hamm: Bautz, vol. 1, kol. 1498 (in German).

Berezhkov, N. G. (1963). Chronologiya russkogo letopisaniya [The chronology of writing of the Rus'ian chronicles]. Moskva: Izd-vo AN SSSR, 376 p. (in Russian).

Bozhilov, I. (1985). Asenevci (1186–1460): genealogiya i prosopografiya [The Asenids (1186–1460): the genealogy and prosopography]. Sofia: Izd. na Blgarsaka Akademia na naukite, 503 p. (in Bulgarian).

Dąbrowski, D., Jusupović, A. (Ed.). (2017). *Chronica Galiciano-Voliniana (Chronica Romanoviciana) [The Galician-Volynian chronicle (the Chronicle of Romanids)]*. *Monumenta Poloniae historica*. Kraków; Warszawa: PWN; PAU, 2017. Nova Series, vol. XVI, 710 p. (in Old-Ukrainian).

Dąbrowski, D. (2012). *Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna [The king of Rus' Daniel Romanovich (c. 1201–1264). Political biography]*. Kraków: Avalon (= Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi UKW w Bydgoszczy, t. 1), 538 s. (in Polish).

Dąbrowski, D., Jusupović, A. (transl., comment.). (2017). Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) [*The Galician-Volhynian chronicle. (The chronicle of Romanids)*]. Kraków; Warszawa: Avalon, 328 s. (in Polish).

Dąbrowski, D. (2016). *Król Rusi Daniel Romanowicz. O ruskiej rodzinie książęcej, społeczeństwie i kulturze w XIII w. [The king of Rus' Daniel Romanovich. About the Rus'ian Princely family, society and culture in the 13th century]*. Kraków: Avalon (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi UKW w Bydgoszczy, t. 4), 412 s. (in Polish).

Dlugossii Joannes. (1973). *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae: in 10 libres (Z. Kozłowska-Budkowa etc. Eds)*. Warszawa : PWN, Lib. 5–6, 432 p. (in Latin).

Dombrovskiy, D. (2015). *Genealogiya Mstislavichey. Pervoye pokoleniye (do nachala XIV v.). Izdaniye ispravlennoye i dopolnennoye [The Genealogy of the Mstislavoviches. The first generation (until the beginning of the 14th century). Corrected and supplemented edition] (K. Yerusalimskiy i O. Ostapchuk transl.)*. Sankt-Peterburg: Dmitriy Bulanin, 880 p. (in Russian).

Fejer, G. (Ed.). (1829). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiastucus ac civilis*. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, vol. 2, 490 p. (in Latin).

Fejer, G. (Ed.). (1829). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiastucus ac civilis*. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, vol. 3. v. 1, 480 p. (in Latin).

Fejer, G. (Ed.). (1829). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiastucus ac civilis*. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, vol. 3. v. 2, 495 p. (in Latin).

Hardi, D. (2018). Problema pershoi zhadky termina "Halychyna" v intytuliatsii uhorskyh koroliv [The issue of the first mention of the Galicia in the intitulation of the Hungarian kings]. *Colloquia Russica, (V. Nagirnyy, M. Voloshchuk Eds.)*. Ivano-Frankivsk; Krakiv: Lileia-NV. Series II, vol. 4: Seredniovichna Rus': problemy terminolohii [Medieval Rus': the problems of terminology], pp. 251–264 (in Ukrainian).

Hardi, D. (2019). Srbia u kralyovskoy tytuli Arpadovicha [Serbia in the royal intitulation of the Arpads]. *Kralyavstvo i arhiyepiskopiya u srpskim i pomorskim zemlyama Nemanicha, (L'. Maksimovich, S. Pirivatrich Eds.)*. Beograd: SANU, pp. 291–314 (in Serbian).

Holovko, A. B. (2009). O meste zahoroneniya galicko-volynskogo kniazia Romana Mstislavovicha [About the burial place of Galician-Volhynian Prince Roman Mstislavovich]. *Drevniaya Rus'. Voprosy medievistiki*, no. 3 (37), pp. 26–27 (in Russian).

Homza, M., Malinovská, N. (Ed.). (2019). *Halichsko-volynská kronika. Neznáme rozprávanie o rodine kráľov a kniežat východno-strednej Európy v 13. storochí [The Galician-Volhynian chronicle. The unknown story about the families of the kings and the princes of the East-Central Europe in the 13th century]*. Martin: Matica slovenská, 2019 (= Libri Historiae Slovaciae Fontes, vol. 2), 412 p. (in Slovakian).

Hrushevskyi, M. (1993). *Istioriia ukrainskoi literatury [The history of Ukrainian literature]*. Kyiv: Lybid', vol. 3, 285 p. (in Ukrainian).

Hrushevskyi, M. (1993). *Istioriia Ukrainy-Rusy*: in 11 vol., 12 kn. *[The history of Ukraine-Rus']*. Kyiv: Nauk. dumka, 1993, vol. 3: do roku 1340, 588 p. (in Ukrainian).

Ipolyi, A., Nagy, E., Véghely, D. (Ed.). (1880). *Codex diplomaticus patrius*: in 8 vol. Budapestini: Typis Alexsandri Kocsi, vol. 7. 508 p. (in Latin).

Istrin, V. (1893). *Aleksandriia russkikh hronografov. Izsledovaniye i tekst [Alexandria of the Rus'ian chronographs. The research and tekst]*. Moskva: V Universitetskoy tipografii, 739 p. (in Russian).

Jasiński, K. (1997). Kult świętej Elżbiety w dynastii piastowskiej [The cult of Saint Elizabeth in the Piast dynasty]. *Europa środkowa i wschodnia w polityce Piastów. Materiały z sympozjum, Toruń, 14–15 grudnia 1995*. K. Zielińska-Melkowska (Ed.). Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, pp. 197–212 (in Polish).

Kádár, T. (2012). Az Árpád-házi uralkodók és az országlásuk idején hercegi cimmel tartományi különhatalmat gyakorolt külhoni, fejedelmi származású elökelök, valamint azok családtagjainak elhalálozási és temetkezési adatai 997–1301 között [The evidence of the death and choice of the burial places of the rulers of the Arpad dynasty and exercised special power during their reign with the ducal title abroad, the princes and a members of their families of outstanding origin as well between 997–1301]. *Fons*, vol. XIX, sz. 1, old. 57–108 (in Hungarian).

Klaić, N. (1983). Tzv. Pacta conventa ili tobožnji ugovor između kralja Kolomana i Hrvata 1102. godine [The so-called Pacta conventa or so-called treaty between King Koloman and the Croats in 1102] *Zadarska revija: chasopis za kulturu i društvena pitanja*. God. XXII. Br. 6 (studeni-prosinac), pp. 671–676 (in Hungarian).

Kloss, B. M. (comment.). (2001). Ipatiyevskaya letopis [The Hypatian codex]. *Polnoye sobraniye russkih letopisey*. Moskva: Yazyki russkoy kultury, vol. 2, iss. 2, 648 p. (in Old Bulgarian).

Kloss, B. M. (comment.). (2001). Lavrentiyevskaya letopis. *Polnoye sobraniye russkih letopisey*. Moskva: Yazyki russkoy kultury, vol. 1, 496 p. (in Old Bulgarian).

Komatina, I. (2018). Rex Serviae v Uharskoy kralyevskoy tituli od 1202. do 1402. godine [Rex Serviae in the Hungarian royal intitulation from 1202 until 1402]. *Nish i Vizantiya XVI, zbornik radova: Shesnaesti medzhunarodni nauchni skup ["Nish i Vizantiya"], Nich, 3/5. jun 2017*. M. Rakociya (Ed.). Nish, pp. 51–66 (in Serbian).

Komendová, J. (Ed.). (2010). *Halichsko-volyňský letopis [The Galician-Volhynian chronicle]*. Praha: Argo, 180 p. (in Czech).

Kostruba, T. (trans. and comment). (1936). *Halytsko-Volyns'kyi litopys [The Galician-Volynian chronicle]*. Lviv: Vyd. I. Tyktora, ch. 1, 128 p. (in Ukrainian).

Lihacheva, O. P. (trans. and comment). (1997). Galicko-Volynskaya letopis' [The Galician-Volhynian chronicle]. *Biblioteka literatury Drevney Rusi*: in 20 vol. Sankt-Peterburg: Institut russkoy literatury (Puchkinskyy Dom) RAN, vol. 5, pp. 184–357, 482–515 (in Russian).

Mahnovec, L. (comment.). (1989). *Litopys rus'kyi [The Rus'ian chronicle]*. Kyiv: Dnipro, 591 p. (in Ukrainian).

Mandić, O. (1958–1959). "Pacta Conventa" i "dvanaest" hrvatskih bratstava ["Pacta Conventa" and twelve Croatian fraternities]. *Historijski zbornik*. Zagreb, XI–XII, pp. 165–204. (in Croatian).

Markowski, A. (2000). *Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN [A new dictionary of the correct Polish language]*. Warszawa: PWN, 1789 p. (in Polish).

Marsina, R. (Ed.) (1971). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*: in 2 vol. Bratislava: Sumptibus Akademiae Scientirarum Slovaciae, 1971, vol. 1: inde ab anno DCCCV usque ad anno MCCXXXV, 504 p. (in Latin).

Mayorov, O. (2011). *Halytsko-volynskyi kniaz Roman Mstyslavych. Volodar, voyin, dyplomat [Galician-Volhynian Prince Roman Mstyslavyvh. The ruler, warrior, diplomat]*: in 2 vol. Bila Tserkva: Vydavets Oleksandr Pshonkivskyi, vol.: Do vyvchenniia dzherel z istorii vnutrishnioi ta zovnishnioi polityky [To the studies of the sources from the history of the internal and foreign policy], 318 p. (in Ukrainian).

Orlov, A. S. (1926). K voprosu ob Ipatiyevskoy letopisi [To the question of the Hypatian codex]. *Izvestiya otdeleniya russkogo yazyka i slovesnosti AN SSSR*, vol. XXXI, kn. 1, pp. 93–126 (in Russian).

Pautkin, A. A. (1998). Yuzhnorusskiye letopiscy XIII veka i perevodnaya istoricheskaya literatura [The South-Rus'ian chroniclers of the 13th century and the translated historical literature]. *Germenevtika drevnerusskoy literatury*, vol. 9, pp. 127–134 (in Russian).

Perfecky, G. A. (ed). (1973). The Galician-Volynian Chronicle (The Hypatian Codex). *Harvard Series in Ukrainian Studies*. München: W. Fink, vol. 16, p. 2. 159 p. (in German).

Polański, E. (2002). *Nowy słownik ortograficzny PWN [A new ortographical dictionary of PWN]*. Warszawa: PWN, 944 p. (in Polish).

Reber, O. (2006). *Elisabeth von Thüringen: Landgräfin und Heilige: eine Biographie [Elizabeth of Thuringia. The Countess and Saint. A biography]*. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 207 p. (in German).

Senga, T. (2020). Halych, Halytska ta Rus'ka zemli u vzaiemovidnosynah z Uhorshchynoiu XI–XIII storich [Halych, Galician and Rus'ian lands in the relationships with Hungary of the 11th–13th centuries]. *Halych. Zbirnyk naukovych prats*. M. Voloshchuk (Ed.). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. 2020, seria 2, vyp. 5, 272 p. (in Ukrainian).

Smichiklas, T. (Ed.). (1904). *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae:* in 14 vol. Zagrabiae: Ex officina societatis typographicae, vol. 2: (1101–1200). 499 p. (in Latin).

Smichiklas, T. (Ed.). (1905). *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae:* in 14 vol. Zagrabiae: Ex officina societatis typographicae, vol. 3: (1201–1235). 538 p. (in Latin).

Szentpétery, I. (Ed.). (1923). *Regesta rerum stirpis Arpadianae critico-diplomatica: in 2 t.* Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akademia, 1923. T. 1: (1001–1270). 576 s. (in Latin and Hungarian).

Uluhanov, I. S. (Ed.). (2000). *Slovar' drevnerusskogo yazyka [The Dictionary of the Old-Rus'ian language]*. Moskva: Azbukovnik, vol. 6. 608 p. (in Russian).

Vilkul, T. (2015). Bibliia u Halytsko-Volynskomu litopysi [The Bible in the Galician-Volhynian Chronicle]. *Kniazha doba: istoriia i kultura*, vyp. 9, pp. 227–240 (in Ukrainian).

Voloshchuk, M. (2019) Do pytannia pohodzhennia rus'koi druzhyny uhors'koho korolia Volodyslava I (1077–1095) [To the question of the origin of the Rus'ian wife of Hungarian king Ladislaus I (1077–1095)]. *Ukrai'sko-uhors'ki etiudy.* L. Voytovych (Ed.). Lviv: Instytut ukrainoznavstva imeni Ivana Krypiakevycha, vyp. 3, pp. 107–124 (in Ukrainian).

Voloshchuk, M. (2018) Ruthenian-Hungarian matrimonial connections in the context of the Rurik dynasty inter-dynasty policy of the 10th–14th centuries: selected statistical data. *Codrul Cosminului*. Vol. XXIV. no. 3. pp. 7–30 (in English).

Voloshchuk, M. (2018). Movoiu dzherel? Terminolohichni aspekty istoriohrafichnoho derzhavonaimenuvannia na prykladi Halytskoi zemli X–XIV st. [By the language of the sources? Terminological aspects of the historiographical state nominations on the example of the Galician land of the 10th–14th centuris]. *Colloquia Russica.* V. Nagirnyy, M. Voloshchuk (Ed.). Ivano-Frankivsk; Krakiv: Lileia-NV, series ii, vol. 4: Seredniovichna Rus': problemy terminolohii, pp. 265–295 (in Ukrainian).

Voloshchuk, M. (2019). Problemy instytualizacii korolivstva Rusi XIII–XV stolit': do postanovky problemy [The problems of the institutionalization of the Kingdom of Rus': to the statement of the problem]. *Almanah. Blgarska ukrainistika*. Sofia: Sofijski universitet "Sv. Kliment Ohridski", broy 8. pp. 84–95 (in Ukrainian).

Voloshchuk, M. (2020). Rus'ki brantsi Arpadiv ta uhors'ki brantsi Riurykovychiv XI–XIII st.: porivnial'nyi aspect [The Ruthenian captives of the Arpads and the Hungarian captives of the Riurikids of the 11th–13th centuries: an comparative aspect]. *Byzantinoslovaca*, ch. 8, pp. 121–133 (in Ukrainian).

Voloshchuk, M. (2014). *"Rus'" v Uhors'komu korolivstvi (XI – druha polovyna XIV st.): suspil'no-politychna rol', mainovi stosunky, mihratsii [Ruthenians (Rus') in the Kingdom of Hungary (11th to mid – 14th Century) Their Social-Political Role, Property Relations, and Migrations]*. L. Voytovych (Ed.). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 496 p. (in Ukrainian).

Voloshchuk, M. (2016) Zhyvotvoriashchyi Hrest Hospoda nashoho Isusa Hrysta v istorii serednіovichnoho Halycha (na marginesi studii Elzhbety Dombrovskoi ta Oleksandra Maiorova) [Life-giving Cross our Lord Jesus Christ in the history of medieval Halych (studies at the margins of Elżbieta Dąbrowska and Aleksandr Mayorov)]. *Halych. Zbirnyk naukovych prats.* M. Voloshchuk (Ed.). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, vyp. 1, pp. 35–67 (in Ukrainian).

Wenzel, G. (Ed.). (1860). *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. Pest: Magyar Tudományos Akadémia, vol. 1: (1001–1235), 405 p. (in Latin).

Wenzel, G. (Ed.). (1873). *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. Pest: Magyar Tudományos Akadémia, vol. 11, 480 p. (in Latin).

Zhyvkovich, T. (2004). Rama u titulature uharskih kralyeva [Rama in the intitulation of the Hungarian kings]. *Zbornik radova Vizantoloshkog instituta*, XLI, pp. 153–164 (in Serbian).

Zsoldos, A. (2011). *Magyarország világi archontologiája 1000–1301 [The Hungarian gemeral archontology 1000–1301]*. Budapest: Historia; pMTA Történettudománynyi Intézete, 380 p. (in Hungarian).

Надійшла до редакції 11 серпня 2020 р.